

**AVOIMEN YLIOPISTON ASEMA, TEHTÄVÄ
JA TARPEET**
- näkökulmia vapaan sivistystyön kehittämisen kannalta

Jorma Rinta-Kanto, Mika Nirvi
13.6.2008

1. YHTEISTYÖN HISTORIAA

Avoimen yliopiston käynnistyminen ja VST yhteistyö

Vapaan sivistystyön oppilaitokset ovat olleet 70-luvun alkuvuosista alkaen hyvin voimakkaasti mukana avoimen yliopiston kehittämisessä. Toimintaa ohjaavissa työryhmissä, komiteoissa, arvioinneissa ym. yhteydessä ovat vapaan sivistystyön kentän edustajat lähes poikkeuksetta olleet mukana. Ensimmäiset suuntaviivat avoimelle yliopistolle määritteli Suomen Kulttuurirahaston avoimen korkeakoulun toimikunta mietinnössään vuonna 1976. Paitsi toiminnan yleisiä periaatteita, toimikunta hahmotteli hyvinkin yksityiskohtaisesti yhteistyötä kansalaisopistojen, kansanopistojen ja kesäyliopistojen kanssa. Vapaan sivistystyön kannalta merkittävänä etuna pidettiin sitä, että avoin korkeakoulu ”monipuolistaa näiden laitosten koulutustarjontaa. Täten avoimen korkeakoulun avulla voidaan kohottaa vapaan sivistystyön yleistä tasoa”

Pysyvämmät linjaukset laati komiteamietinnössään Avoimen korkeakoulun toimikunta. Toimikunta toi mietinnössään esille, että avoimen yliopiston käynnistäminen ei ole pelkästään korkeakoululaitoksen kehittämistä. Se on myös laajemmin aikuiskoulutuksen kehittämistä. Se ”nojaa suuressa määrin samoihin aikuiskoulutuslaitoksiin, opiskelumenetelmiin ja opetuksen järjestämistapoihin kuin muukin aikuiskoulutus”.

Avoimen korkeakoulun toimikunta määritteli käsitteen avoin korkeakoulu seuraavasti:

Avoim korkeakoulu on koulutuksellista tasa-arvoa edistämään tarkoitettu opintojärjestelmä, joka korkeakoulujen ja eri aikuisoppilaitosten yhteistyöhön perustuen tarjoaa tavoitteellisten korkeakouluasteen opintojen mahdollisuuden valmiutensa eri tavoin hankkineille aikuisille siten, että opiskelupaikka ja –aika sekä opetusmenetelmät sopeutetaan aikuisväestön opintoedellytyksiin.

70-luvulla avoimen yliopiston pioneereina toimineilla yliopistoilla (Tampereen, Helsingin, Joensuu ja Turun yliopistot sekä Åbo Akademi) oli kaikilla alusta lähtien kumppaneinaan lähialueensa kansalaisopistoja. Helsingin ja Akademin yhteistyössä oli myös kesäyliopisto. Osittain näiden kokemusten pohjalta sekä ottaen huomioon Suomen tiheän aikuiskoulutusverkoston tarjoamat mahdollisuudet, toimikunta suositteli organisaatiomallia, jossa ovat mukana kansalaisopistot, kansanopistot ja kesäyliopistot. Lisäksi tärkeinä partnereina mainittiin Yleisradio, kirjastot, kirjeopistot, valtion ja kuntien av-keskukset sekä Aikuisopintojen Tutkintotoimikunta.

Avoimen yliopiston eri toimijoiden yhteistyön varaan hahmotettu opintojärjestelmä oli erittäin tärkeä etäopetukselle, jota toimikunta työssään voimakkaasti korosti. Esikuvana oli vuonna 1968 Englannissa aloittanut The Open University ja sen panostukset etäopetuksena toteutettuun opetukseen. Englannissa etäopetusta varten perustettiin sekä resursoitiin erilliset avoimen yliopiston omat alue- ja paikalliskeskukset. Suomessa pystyttiin ideaalisella tavalla hyödyntämään valmista oppilaitosverkostoa. Kansainvälisesti tarkasteltuna eri koulutustasot ylittävä avoimen yliopiston yhteistyö on ainutlaatuinen järjestely, joka on saanut ulkomailla osakseen positiivista huomiota.

Vuonna 1981 ilmestyi myös Paula Tuomikosken laatima raportti Korkeakoululaitos ja avoin korkeakoulu. Hahmottaessaan avoimen korkeakoulun erilaisia toimintamalleja, hän päätyi siihen, että toteuttamiskelpoisin oli ”opistomalli”, jota täydentää ”etäisopetusmalli”.

Kulttuurirahaston ja avoimen korkeakoulun toimikunnan hahmotteleman toimintamallin kestäväydestä kertoo osaltaan sekin, että järjestelmä on toiminut alkuperäisten linjausten mukaisesti tuloksekkaasti noin 30 vuotta. Toimikunnan tekemien linjausten kestävyys paljastuu osaltaan avoimen yliopiston määritelmän pysyvyydessä. Uusin määritelmä:

Avoin yliopisto-opetus on koulutuksellista tasa-arvoa edistämään luotu avoin opintojärjestelmä, jossa voi pohjakoulutuksesta riippumatta osallistua yliopistojen opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen. Opintosuoritukset vastaavat yliopistojen perusopetuksen suorituksia. Yliopistot toteuttavat avointa yliopisto-opetusta joko järjestämällä sen itse tai yhteistyössä muiden oppilaitosten kanssa.

Kehitys 80- ja 90-luvuilla

Avoimen yliopiston opintojärjestelmän rakentaminen alkoi voimakkaan yhteistyön merkeissä. Eriytyisenä yhteistyön sidosaineena 80-luvulla toimi etäopetuksen kehittäminen. Heti vuosikymmenen alussa alkoivat ensimmäiset kehittämishankkeet ja uusien muotojen kehittäminen leimasi myös voimakkaasti 90-lukua. Kauko-opetuksen, etäisopetuksen, etäopetuksen ja monimuoto-opetuksen käsitteet syntyivät ja kehittyivät uutta luovan toiminnan rinnalla. Avoin yliopisto toimi tässä työssä kansallisenä edelläkävijänä. Keskeisiä kehittäjiä olivat Helsingin, Turun ja Jyväskylän avoimet yliopistot. Näillä yliopistoilla oli myös kiinteitä yhteistyösuhteita Englannin ja Yhdysvaltojen yliopistoihin ja siellä tapahtuvan etäopetuksen kehittelyyn. Lähinnä Englannin avoimen yliopiston käyttämästä etäopetuksen toimintamallista kehitettiin suomalainen sovellus, jossa keskeisessä roolissa olivat tuutorien vetämät opistojen pienryhmät, tuutorikoulutus, erilaiset oppimateriaalit, opiskeluoppaat jne. Opistot olivat kiinteästi mukana uusien opiskelijakeskeisten toimintamallien kehittämisessä ja toteutuksessa ja toivat kehittelyyn aikuisopiskelun näkökulmaa. Myös opistojen joustavuus kumppanina edesauttoi kehittäjiä. Mukana olivat lähinnä kansalaisopistot ja kansanopistot, kesäyliopistot pitäytyivät toiminnassaan perinteellisen yliopisto-opetuksen muodoissa.

Innovatiivisille ratkaisuille loi pohjaa myös se, että opetusministeriö tyytyi rahoittamaan mutta ei ohjaamaan uusia kokeiluhankkeita. Myös yliopistot suhtautuivat myönteisesti vielä tuolloin ydin toimintansa reuna-alueilla olevaan kehittelyyn.

Opiskelijamäärän kasvu oli hyvin voimakasta 80- ja 90-luvuilla. Suuri lisäys opiskelijamäärissä tapahtui vuonna 1993, kun opetusministeriö kohdisti toimintaan lisäresurssina ns. Relander-rahoituksen. Samanaikaisesti poistettiin 25 vuoden alaikäraja, olihan lisärahoituksen perusteena nuorisotyöttömyyden torjuminen. Alle 25-vuotiaiden osuus nousi vuoteen 1995 mennessä jo kolmannekseen koko opiskelijajoukosta. Yliopistot kohdistivat lisärahoituksen pääasiassa yliopistojen itse järjestämään koulutukseen, josta huomattava osa tapahtui lähiopetuksena yliopistopaikkakunnalla. Tämä näkyi samanaikaisena kesäyliopisto-opetuksen volyymin laskuna.

Avoimen yliopiston rahoituksen vakiintumiseen vaikutti merkittävästi siirtyminen tulohajauksen määrällisiin tavoitteisiin ja niiden saavuttamista kuvaaviin indikaattoreihin, joista laskennallinen opiskelijapaikka (LKO) on edelleen käytössä.

Yksi keskeinen asia ei kuitenkaan edennyt: tutkintoväylä. Vuoden 1981 komiteamietinnössä tutkintoväylä oli keskeisenä tavoitteena. Vuonna 1996 asiaan yritti vaikuttaa opetusministeriön työryhmä, joka julkaisi muistion Avoin yliopisto-opetus väylänä korkeakoulututkintoon. Muistion ehdotukset

eivät kuitenkaan johtaneet tuloksiin. Analysoidessaan avoimen yliopiston murroskohtia tutkija Nina Halttunen nostaa esille Relander-rahoituksen aiheuttaman vastustuksen. Relander-rahamin ansiosta avoimen yliopiston resursointi kasvoi ja samaan aikaan perusopetuksen rahoja leikattiin. Etenkin tutkinto-opiskelijoiden järjestöt ryhtyivät kritisoimaan ”automaattiväylää”.

Opetusministeriö on johdonmukaisesti puoltanut väylän laajentamista ja asia on kirjattu valtioneuvoston periaatepäätökseen. Nämä kannanotot eivät ole kuitenkaan asiaan vaikuttaneet.

Kehitys 2000-luvulla

Vuonna 2001 avoimen yliopiston toimintasadonnaiset määrärahat siirrettiin osaksi yliopiston perusrahoitusta ja rahoitusta myös lisättiin. 2000-luvun alkupuoliskolla ilmestyi avointa yliopistoa koskevia selvityksiä ja raportteja enemmän kuin edeltävinä vuosikymmeninä yhteensä. VST-yhteistyötä on tarkasteltu kaikissa kannanotoissa ja raporteissa.

Ensimmäisenä ilmestyi **Avoimen yliopisto-opetuksen arviointiraportti**. Raportin merkitystä korostaa se, että kaikki avoimet yliopistot sekä niiden VST-partnerit olivat lähes kahden vuoden ajan arvioinnissa kiinteästi mukana osallistuen itsearviointiin, vertaisarviointiin ja ulkoiseen arviointiin.

Arviointiryhmä, jossa oli mukana myös vapaan sivistystyön edustajia, päätyi hyvin myönteiseen arvioon yhteistyöjärjestelmästä ja sen toimivuudesta. Toteutusjärjestelmän hyödyllisenä puolena arviointiryhmä toteaa, että ”opetusta voidaan tarjota eri elämäntilanteissa oleville monin eri tavoin alueellisesti kattavasti”. Vastaavasti ongelmana ryhmä piti sitä, että ”monimutkaisuus tekee järjestelmän vaikeasti hahmotettavaksi sekä aikuisopiskelijan että toiminnan kehittämisen kannalta”. Ryhmä toteaa myös, että ”yhteistyö kansalais- ja kansanopistojen kanssa koetaan yliopistoissa erityisen arvokkaaksi. Myös kesäyliopistoilla on ollut perinteinen asema avoimen yliopiston järjestelmässä, mutta ... niiden asema ei ole kaikilta osin selkeä. Kesäyliopistot eivät kuitenkaan ole kokonaan luopuneet koordinaattoriroolistaan, mikä aiheuttaa jännitteitä suhteessa yliopistojen avoimen yliopiston yksiköihin”.

Suosituksissaan ryhmä nostaa esille seuraavia VST-yhteistyötä sivuavia teemoja:

”Avointa yliopisto-opetusta toteutetaan yhteistyöverkostossa, joka on sekä laaja-alainen että monimutkainen. Monipuolinen tarjontaverkosto mahdollistaa opintoihin hakeutumisen erilaisten oppilaitosten kautta. Järjestelmän muotoutumisella on historialliset selityksensä ja toimintaan osallistuvilla organisaatioilla omat osallistumisperusteensa ja asiakaspintansa.”

”Valtakunnallista ja alueellista työnjakoa selkiytetään ja yhteistyötä tehostetaan. Yliopistoilla on päävastuu järjestelmän yksinkertaistamisessa ja selkiyttämisessä. Tavoitteena on osapuolten tehtävien, toimintamuotojen ja asiakasvastuiden kehittäminen. Suomen ainutlaatuisista aikuisoppilaitosten verkostoa hyödynnetään tehokkaasti ja monipuolisesti.

Suunnitelmallisuuden parantamiseksi ja yhteistyön vahvistamiseksi yhteistyöosapuolten verkostoa tiivistetään. Opetusministeriö asettaa valtakunnalliseksi asiantuntijaelimeksi avoimen yliopiston neuvottelukunnan ja kutsuu siihen toteuttajatahojen edustajat (yliopistot, vapaa sivistystyö...)”.

”Alueellista tasa-arvoa edistetään alueellisesti profiloituvien avoimen yliopiston suunnitelmien avulla sekä hyödyntämällä joustavia opiskelumuotoja ja aikuisoppilaitosverkostoa nykyistä tehokkaammin. Opetuksen saavutettavuutta edistetään joustavia opiskelumahdollisuuksia kehittämällä. Verkko-opinnot ovat yksi opintojen mahdollistamisen väline, mutta ne eivät ole yksinomainen ratkaisu tasa-arvon varmistamisen.”

Toiminnan laatua arvioidessaan ryhmä toteaa: ”Käsitykset avoimen opetuksen yliopistollisesta laadusta vaihtelevat samaan tapaan kuin perusopetuksessakin. Arvioinnin perusteella ei kuitenkaan ole syytä asettaa avoimen yliopisto-opetuksen laatua ja vastaavuutta yleisesti kyseenalaiseksi.”

”Kiistattomasti tuli esille myös avoimen yliopisto-opetuksen monipuolinen ja innovatiivinen kehittämistyö erityisesti etä- ja monimuoto-opetuksen ja uusien oppimisympäristöjen käyttöön saamiseksi. Kehittämistyö on ollut innostunutta ja sillä on saavutettu hyviä tuloksia, mutta toimintaa on leimannut jatkuvuuden ja tulosten laajan hyödyntämisen puute”.

Arvioinnin suosituksen mukaisesti avoimet yliopistot laativat vuonna 2003 **valtakunnallisen strategian 2004 – 2010**. Strategia määrittelee avoimen yliopiston toiminta-ajatuksen ja arvot tavalla, joka tuo toiminnan hyvin lähelle VST-toimijoiden arvoja. VST-yhteistyötä koskevat strategian keskeiset kohdat:

Avoimen yliopiston **toiminta-ajatus**: Avoin yliopisto antaa aikuisille monipuolisen mahdollisuuden osallistua yliopistolliseen koulutukseen sekä saada tutkimukseen perustuvaa opetusta ja akateemista sivistystä.

Avoin yliopisto toteuttaa koulutuksellista ja alueellista tasa-arvoa ja edistää yliopistollisten opintojen saatavuutta. Se on osa yliopistolaitosta ja aikuiskoulutuksen kokonaisuutta.

Avoimen yliopiston **arvoperustana** on yksilön oikeus elinikäiseen oppimiseen. Tavoitteena on parantaa yksilön tietoja ja taitoja, osaamista ja ammattitaitoa sekä edistää henkilökohtaista kehittämistä, aktiivista kansalaisuutta, sosiaalisia taitoja ja työllistymistä.

Avoimen yliopiston toimintaa ohjaavat seuraavat **arvot**: koulutuksellinen tasa-arvo, oppijakeskeisyys, toiminnan korkea laatu, yliopistollisten opintojen saavutettavuus ja yhteistoiminnallisuus.

Visio 2010: Avoin yliopisto on suomalaisen korkeakoulujärjestelmän tunnustettu tehtäväalue ja oleellinen osa yliopistollista koulutusrakennetta. Se tarjoaa akateemista sivistystä sekä monipuolista ja laadukasta eri tiede- ja taidealojen tutkimukseen perustuvaa opetusta sekä luo väylän yliopistotutkintoon.

Strateginen linjaus:

Avoimen yliopiston yhteistyötä alueellisten toimijoiden kanssa lisätään.

* Avoin yliopisto-opetus toteutetaan monimuotoisena opetuksena aikuiskoulutuksen joustavassa yhteistyöverkostossa, jonka keskeisiä toimijoita ovat kansalaisopistot, kansanopistot ja kesäyliopistot.

* Avoin yliopisto lisää yhteistyötä alueellisten toimijoiden kanssa paikallisten koulutustarpeiden kartoituksessa, koulutuksen suunnittelussa, laatuksien luomisessa, tukipalvelujen käyttökoulutuksessa sekä oppivien alueiden kehittämistyössä.

* Avoin yliopisto kytketään oman yliopistonsa aluestrategian osaksi. Kukin yliopisto sopii alueellisten toimijoiden kanssa maakunnan, seutukunnan tai kielialueen tarpeiden ja erityispiirteiden perusteella parhaaksi katsomastaan toimintamallista.

Vuonna 2005 ilmestyi **Elinikäinen oppiminen yliopistoissa-työryhmän muistio**.

Työryhmä hyödynsi aikaisempia selvityksiä ja laati avoimelle yliopistolle 16 suositusta (suositukset 3 – 18). Suositusten VST-yhteistyötä koskevat keskeiset kohdat:

- avoin yliopisto on kiinteä osa yliopiston toimintaa, sen tulee sisältyä yliopiston kokonaisstrategiaan sekä myös aluestrategiaan.
- yliopisto kantaa vastuuta myös yhteistyötahojen kanssa tehtävästä yhteistyöstä
- suunnitelmien tulee kattaa vähintään kolmen vuoden aikajänne
- avointen yliopistojen valtakunnallista yhteistyötä tulee lisätä
- yliopistokeskusten paikallista koordinoivaa roolia tulee lisätä
- VST-yhteistyötä tulee lisätä. Foorumi ja VSY lisäävät yhteistyötä erityisesti alue- ja paikallistasolla mutta myös keskusjärjestöjen tasolla
- etäopetusta kehitetään ja sen avulla parannetaan opetuksen ajallista ja paikallista saatavuutta. Tietoverkkojen avulla ja turvautuen verkkopalveluun rakennetaan koko Suomen kattava järjestelmä. Lisätään yhteistyötä virtuaaliyliopiston kanssa
- maksupäätös päivitetään asetukseksi ja selkeytetään maksukäytäntöjä
- väylää kehitetään ottaen huomioon alueelliset ja tilannekohtaiset koulutustarpeet
- kandidaatintutkintoon johtavia opintoja voidaan yliopiston harkinnan mukaan järjestää työelämässä oleville aikuisille ottaen huomioon alueelliset tai koulutuspoliittiset tarpeet

Suosituksen mukaisesti maksuasetus annettiin vuonna 2007. Yliopistojen strategioissa on otettu huomioon avoimen yliopiston kehittäminen. Väylän kehittämiseen johtavia hankkeita on myös käynnistetty.

Työryhmän suositusten mukaisesti perustettiin vuonna 2007 **VSY:n ja avoimen yliopiston foorumin yhteinen työryhmä**. Ryhmä laati keväällä 2008 raportin, jossa määritellään yhdeksän kehittämiskohdetta. Yhteisenä tavoitteena on edistää koulutuksellista tasa-arvoa ja palvelujen saatavuutta. Sekä avointen yliopistojen että erityisesti VST-toimijoiden heterogeenisuuden vuoksi kehittämissuunnitelman konkretisointi jätetään työmuotojen ja avointen yliopistojen jatkotoimien varaan. Ryhmä ei tukenut arviointiryhmän esitystä avoimen yliopiston neuvottelukunnan perustamisesta. Sama johtopäätös on ollut myös opetusministeriöllä. Sen sijaan ryhmä piti tärkeänä entistä tiiviimmän yhteyden rakentamista toimijoiden välillä. Etenkin yhteistyötä avoimen yliopiston foorumin ja eri työmuotojen keskusjärjestöjen välillä tulee tiivistää.

Ikääntyvien yliopisto avoimen yliopiston erityismuotona

Avoimen yliopiston ja vapaan sivistystyön yksi luontevimmista yhteistyöhankkeista on ollut ikääntyvien yliopisto. Kyse ei ole ollut pelkästään perinteellisestä toimijoiden hallinto- ja suunnitteluhenkilöstön yhteistyöhön rajoittuvasta toiminnasta. Mukana ovat aktiivisesti myös yliopistojen tutkijat. Toiminnan painopiste on ollut vapaan sivistystyön puolella, minne se myös hyvin luontevasti sopii. Ikärakenteen muutos luo paineita toiminnan jatkuvalla kehittämiselle ja luo uuden painon toiminnan monimuotoiselle yhteiskunnalliselle merkitykselle. Tästä huolimatta toimintaa varten ei ole pystytty saamaan pysyvää rahoitusta.

Toiminnan jatkamiselle on viimeisen vuoden aikana määritelty linjauksia. Niiden mukaan toiminta tulee säilyttää avoimen yliopiston erityismuotona ja se tulee toteuttaa tiiviissä yhteistyössä vapaan sivistystyön oppilaitosten kanssa. Etenkin tässä toimintamuodossa tulee korostaa avoimelle yliopistolle muutenkin kuuluvaa periaatetta: opiskelijälähtöisyys ja opiskelijoiden voimavarojen hyödyntäminen. Yliopistojen vastuulla on se, että toiminta täyttää seuraavat periaatteet: yliopistollinen opetus, elinikäisen oppimisen periaate, aktiivinen vanheneminen, yhteistyö instituutioiden ja yksilöiden välillä. Tärkeä rooli yliopistoilla on myös ikääntyvien henkilöiden oppimista edistävän pedagogiikan kehittämisessä.

Opintojärjestelmän kehityspiirteitä

Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalaisen avoimen yliopiston opintojärjestelmän erityispiirre on yhteistyö vapaan sivistystyön tiheään ja hyvin toimivaan verkostoon. Esikuvana toimineessa Englannissa ja myös monissa muissa maissa avoimen yliopiston käynnistäminen oli akateemisesti leimautunutta toimintaa, jonka keskeinen tavoite oli tutkintotavoitteinen opiskelu. Moniin Euroopan maihin perustettiin erilliset avoimet yliopistot huolehtimaan opetuksesta ja etäopetusta varten perustettiin omia sivutoimipaikkoja. Suomessa avoin yliopisto oli myös osa aikuiskoulutuksen kehittämistä, jossa alusta alkaen olivat mukana vapaan sivistystyön edustajat. Kun alkuperäinen tavoite tutkintotavoitteista opiskelusta osoittautui vaikeaksi ja toiminnan painopisteeksi muodostui perusopintojen/approbatur-opintojen toteutus, tarjoutui samalla tilaa hyvin joustavalle järjestelmälle. Kukin opiskelija on saattanut valita omien tavoitteidensa mukaiset sisällöt ja laajuudet ja opintojen keskeyttäminen on yhtä helppoa tai arvokasta kuin niiden aloittaminen. Avoimen yliopiston opiskelijan muotokuvatutkijat tiivistävät havaintonsa näin: ”Avointa yliopistoa voidaankin kutsua eräänlaiseksi ”**mahdollisuuksien taloksi**”, joka muodostaa runsaan ja monipuolisen koulutustarjonnan hyvin erilaisista taustoista tuleville, erilaisissa elämäntilanteissa ja erilaisten motiivien ja tavoitteiden suunnissa opiskeleville aikuisille.” Avoimeen yliopistoon kohdistuvat laatukriteerit, väylän laajentaminen ja uudet opiskelumuodot osaltaan asettavat opintojärjestelmälle tiukentuvia vaatimuksia. Tästä huolimatta avoimelle yliopistolle on tärkeää säilyttää järjestelmän joustavuus ja pitää ovet auki ”mahdollisuuksien taloon”.

Tehokkuuden ja tuottavuuden nimissä aikuiskoulutuksen painopiste on siirtymässä ammatilliseen koulutukseen. Uusimmissa koulutuspoliittisissa linjauksissa avoimelta yliopistolta kuten myös yliopiston muulta koulutukselta kysytään nyt aikaisempaa enemmän kytkentöjä työelämälähtöiseen koulutukseen. Työelämän ja ammatillisen koulutuksen haasteet ovat aina olleet mukana avoimen yliopiston toiminnassa. Avoimen yliopiston muotokuvatutkijat toteavat: ”Monien tutkimusten mukaan avoimessa yliopistossa opiskelun motiivit liittyvät useimmin ammattiin ja työhön. Avoimessa yliopistossa opiskellaan, jotta selviydyttäisiin nykyisistä työtehtävistä paremmin, edettäisiin uralla, vaihdettaisiin alaa, saataisiin parempaa palkkaa, vastattaisiin ammatin muodollisiin pätevyysvaatimukseeni jne.” Uusiin ammatillisesti painottuviin haasteisiin vastaaminen voi tapahtua mm. ainevalikoimaa laajentamalla. Nykyisellä tulosohtausjärjestelmällä tämän kaltainen laajennus ei ole helppoa, koska rahoitusjärjestelmä ei tue riskinottoa ja uusia kokeiluja. Työelämän ja ammattien haasteisiin vastaaminen edellyttää myös sellaisten opiskelumuotojen käyttöä, jotka palvelevat työn ohessa tapahtuvaa joustavaa opiskelua. Myös näihin muotoihin liittyy taloudellisia reunaehtoja.

Avoimen yliopiston n. 30 vuoden kehityskulku on luonnollisesti yhteydessä siihen, mitä on tapahtunut yliopistojen kehityksessä. Avoin yliopisto on tähänastisen historiansa aikana säilyttänyt yllättävän hyvin elinvoimaisuutensa korkeakoulupolitiikan muutoksissa. Poikkeuksellisen suuret muutokset ovat parhaillaan käynnissä. Yliopistolaki tulee eduskunnan käsittelyyn vuoden 2009 alussa ja sen mukainen toiminta käynnistyy vuoden 2010 alussa.. Yliopistojen oikeudellinen asema on muuttumassa, niistä tulee itsenäisiä oikeushenkilöitä. Korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen supistaa korkeakouluverkostoa. Yliopistoissa on käynnissä rakenteellisen kehittämisen lisäksi mm. laatuohjelma, rahoitusohjelma ja valtion tuottavuusohjelma. Yliopistojen autonomiaa ja toiminnallista joustoa lisätään, kansainvälisyyttä korostetaan.

Miten käy avoimelle yliopistolle näissä muutoksissa? Muutosten yhtenä elementtinä on elinikäisen oppimisen korostuminen. Aikuisopiskelu on nyt entistä voimakkaammin mukana keskustelussa. Avoimen yliopiston rinnalla mukana on nyt monia muita opiskelumuotoja ja -ryhmiä. Toimijoilta kysytään nyt joustavuutta, sopeutumiskykyä ja uudistumiskykyä. Avoimen yliopiston yhteistyöhön perustuva opintojärjestelmä on osoittanut noita ominaisuuksia yli 30 vuoden ajan ja näin ollen säi-

lyttänee asemansa muutosten keskellä. Uusi valmisteilla oleva yliopistolaki vaikuttaa myös avoimen yliopiston tulevaisuuteen. Seuraavan vuoden aikana lain valmistelusta käytävä keskustelu ja sen tuloksena valmistuva laki voi muuttaa toiminnan reunaehtoja.

2. YHTEISTYÖ LUKUINA

Avoimen yliopiston opiskelijamäärät vapaan sivistystyön uuden lainsäädännön jälkeen 1999-2007

Avoimen yliopiston kokonaisopiskelijamäärä kasvoi vuosina 1999-2007 2,3%. Avoimien yliopistojen itse järjestämien opintojen kokonaisopiskelijamäärä kasvoi 7 %. Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa opiskelijamäärien kehitys on ollut oppilaitosmuodoittain erilainen. Kesäyliopistot kasvattivat opiskelijamääräänsä 27% ja kansanopistot 5% kun taas kansalais- ja työväenopistoissa avoimen yliopiston opiskelijamäärä väheni 39%.

Vuonna 2002 avoimen yliopiston kokonaisopiskelijamäärä kääntyi laskuun. Pientä nousua oli vuonna 2007. Vuosina 2002-2007 avointen yliopistojen itse järjestämän koulutuksen opiskelijamäärä väheni 14%, kansanopistoissa lasku oli 25%, kansalais- ja työväenopistoissa 41%. Kesäyliopistoissa opiskelijamäärä kasvoi 2%.

Vuodesta 2005 kehitys on ollut seuraava. Avointen yliopistojen itse järjestämän koulutuksen opiskelijamäärä väheni 4%, kansanopistoissa lasku oli 18%, kansalais- ja työväenopistoissa 29%. Kesäyliopistoissa opiskelijamäärä kasvoi 8%.

Taulukko 1: Avoimen yliopiston opiskelijat (brutto) 1999-2007

(Lähde: KOTA-tietokanta)

Opiskelijat (brutto)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Avoin yliopisto itse	68 238	75 054	82 382	85 064	83 305	82 374	75 974	71 472	72 893
Kansalais-/työväenopisto	11 082	10 521	10 896	11 454	11 308	10 950	9 570	8 535	6 799
Kansanopisto	7 676	9 532	10 614	10 679	10 214	10 070	9 786	8 972	8 043
Kesäyliopisto	11 438	13 027	13 168	14 183	14 761	14 141¹	13 408	13 461	14 506
Muut	3 932	4 320	3 577	3 269	3 341	3 386	2 978	2 892	2 453

¹ Helsingin avoin yliopisto on korjannut 11.6.2008 kesäyliopistojen avoimen yliopiston opiskelijamäärän koskien vuotta 2004. Oikea luku on 1391 opiskelijaa. Aiemmin tilastoitu luku oli 369 opiskelijaa. Korjaus lisää kesäyliopistojen opiskelijamäärää 1022 opiskelijalla. Tämän luvun kaksi ensimmäistä taulukkoa sisältävät korjauksen. Kahteen viimeiseen korjausta ei ole tehty.

Taulukko 2: Avoimen yliopiston opiskelijat (brutto) 1999-2007, vuotuinen muutos-% edelliseen vuoteen verrattuna

(Lähde: KOTA-tietokanta)

Opiskelijat (brutto)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Muutos 1999- 2007
Avoin yliopisto itse		10 %	10 %	3 %	-2 %	-1 %	-8 %	-6 %	2 %	7 %
Kansalais-/työväenopisto		-5 %	4 %	5 %	-1 %	-3 %	-13 %	-11 %	-20 %	-39 %
Kansanopisto		24 %	11 %	1 %	-4 %	-1 %	-3 %	-8 %	-10 %	5 %
Kesäyliopisto		14 %	1 %	8 %	4 %	-4 % (-11%)	-5 %	0 %	8 %	27 %
Muut		10 %	-17 %	-9 %	2 %	1 %	-12 %	-3 %	-15 %	-38 %

Vapaan sivistystyön oppilaitosten määrällistä tarkastelua

Kesäyliopistojen opiskelijamäärä on ollut suhteellisen tasainen vuoden 2000 tapahtuneen nousun jälkeen. Vuonna 2004 ja 2005 määrät laskivat Kesäyliopistojen osuus vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen järjestämisestä avoimen yliopiston opiskelijoista oli vuonna 2007 49,5% ja laskennallisten LKO:n² mukaan 54%.

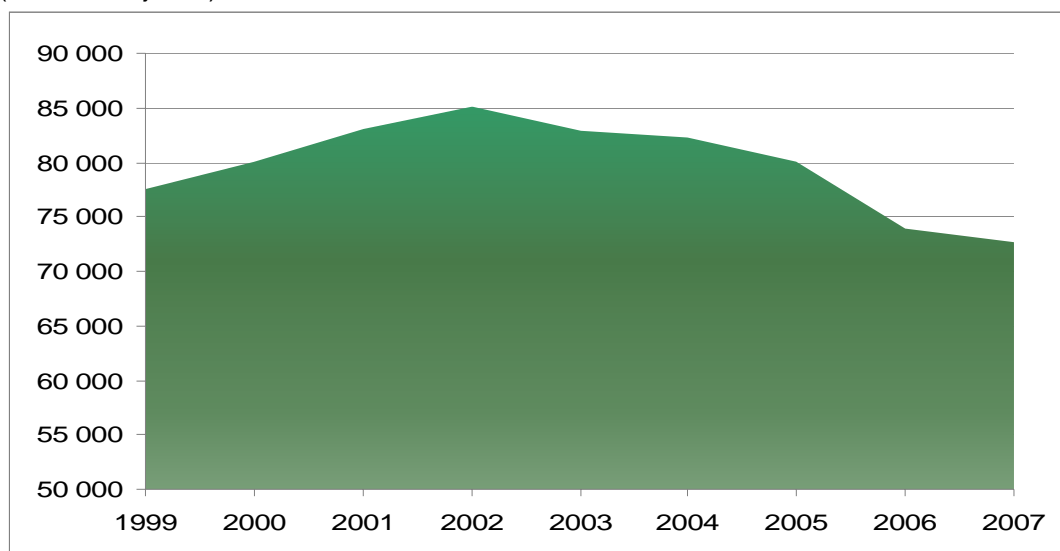
Kansanopistojen opiskelijamäärä kehittyi myönteisesti vuoteen 2004 saakka, jolloin opiskelijoita oli 10070. Viimeisten kolmen vuoden aikana opiskelijamäärä on kuitenkin vähentynyt tasaisesti 18% ollen vuonna 2007 8043. Vuoden 2007 opiskelijamäärä on kuitenkin 5% korkeampi kuin vuonna 1999. Kansanopistojen osuus vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen järjestämisestä avoimen yliopiston opiskelijoista oli vuonna 2007 27,5% ja LKO:n mukaan 25%.

Kansalais- ja työväenopistojen opiskelijamäärä oli vakiintunut noin 11000 opiskelijan tasolle vuoteen 2004 saakka. Vuodesta 2004 alkaen opiskelijamäärä on vähentynyt 38% ollen vuonna 2007 enää 6799. Suurimpana selittäjänä oli kasvatustieteen opintojen voimakas vähentyminen kansalaisopistoissa. Kansalais- ja työväenopistojen osuus vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen järjestämisestä avoimen yliopiston opiskelijoista oli vuonna 2007 23% ja LKO:n mukaan 21%.

² LKO eli laskennallinen kokovuotinen opiskelupaikka avoimessa yliopisto-opetuksessa on volyyymimitta, joka ottaa huomioon aloittaneiden opiskelijoiden määrän lisäksi opintojen laajuuden. LKO kertoo laskennallisesti, miten monelle henkilölle kyseinen yliopisto tarjoaa mahdollisuuden kokovuotiseen opiskeluun. Näin sen avulla voidaan vertailla avointa yliopisto-opetusta ja yliopistojen perusopetusta.

Kaavio 1: Avoimen yliopiston opiskelijamäärän kehitys (netto) 1999-2007

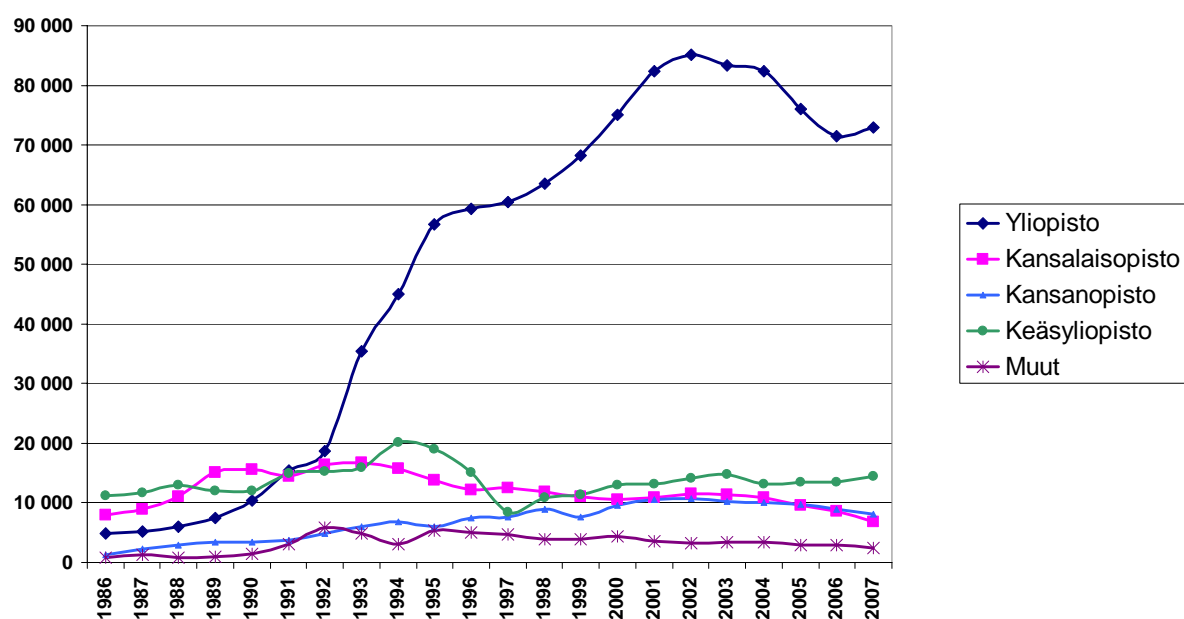
(Lähde: Pohjonen)

Koulutuksen- ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa 2007-2012 on avoimelle yliopistolle asetettu 95000 opiskelijan tavoite vuodelle 2012. Avoimen yliopiston opiskelijamäärä on laskenut vuosina 2002-2007 12394 opiskelijalla (-14,6%)

Taulukko 3: Avoimen yliopiston brutto-opiskelijamäärä toteuttajatyypin mukaan vuosina 1996-2007

(Lähde: Pohjonen, alunperin koostanut Jorma Taskinen)

3. YHTEISTYÖVERKOSTO

Avoimen yliopiston alkuvuosista alkaen vapaan sivistystyön oppilaitoksilla on ollut aivan keskeinen merkitys, kun avointa yliopisto-opetusta on pyritty toteuttamaan yliopistopaikkakuntien ulkopuolella. Yhteistyö on auttanut avointa yliopistoa toteuttamaan alueellista tasa-arvottehtävää. Yhteistyön merkitys on positiivisella tavalla kirjattu niin avoimen yliopiston strategiaan kuin Elinikäinen oppiminen yliopistoissa työryhmän suosituksiin ja moniin muihin dokumentteihin. Strategiassa yhteistyön kohteena mainitaan paikallisten koulutustarpeiden kartoitus, koulutuksen suunnittelu, laatu-kriteerien luominen, tukipalvelujen käyttökoulutus sekä oppivien alueiden kehittäminen. Lisäksi mainitaan, että kukin avoin yliopisto kytketään oman yliopistonsa aluestrategian osaksi siten että yliopisto sopii oman alueensa toimijoiden kanssa parhaaksi katsomastaan toimintamallista. Strategian suuntaan on toki edetty, mutta ei niin nopeasti kuin kuviteltiin.

Avointa yliopisto-opetusta järjestää Suomessa 20 avointa yliopistoa, jotka toimivat autonomisten yliopistojen osana. Näin ollen käytössä on 20 erilaista tapaa toteuttaa avointa yliopisto-opetusta. Kaikki avoimet yliopistot eivät toteuta opetusta VST-verkoston kautta eivätkä kaikki oppilaitokset ole mukana avoimen yliopiston yhteistyössä. Aktiivisimpia ovat olleet ne suuret monialaiset yliopistot, jotka jo 80-luvulla aloittivat etä- ja monimuoto-opetuksen kehittämisen. Näitä olivat tuolloin ja edelleen tänä päivänä Helsingin, Turun ja Jyväskylän yliopistot, jotka vuosittain markkinoivat opintojaan kaikille VST-oppilaitoksille kautta maan

Opiskelijamäärät ovat laskeneet merkittävästi 2000-luvulla ja lasku näkyy myös yhteistyöpartnereiden määrässä. Oheisessa taulukossa näkyvät viime vuosina tapahtuneet muutokset partnereiden lukumäärässä ja opetuspaikkakuntien määrässä.

Taulukko 4: Paikkakunnat ja ja opetuksen järjestäjät 2005, 06 ja 07

(Lähteenä käytetty Avoinyliopisto.fi-palvelun opetustietokantaa)

Paikkakunnat ja opetuksen järjestäjät (tilastoitu opetus)		
Vuosi	Paikkakuntia	Opetuksen järjestäjiä
2005	169	299
2006	151	272
2007	145	266

Luvuissa on havaittavissa erityisesti kansalaisopistoissa järjestettävän avoimen opetuksen volyymin lasku. Opetuspaikkakuntien määrän lasku kertoo sen, että reuna-alueiden opistoja on jäänyt opetuksesta sivuun. Samaan aikaan suurilla kaupunkipaikkakunnilla opetus toteutuu rinnakkain useissa saman paikkakunnan oppilaitoksissa.

Opetus on keskittynyt yliopistopaikkakunnille, niiden lähialueille ja kasvukeskuksiin. Tämä käy ilmi oheisista oppilaitosmuodoittain laadituista taulukoista. Keskittyminen heijastelee myös maan väestön keskittymistä vastaaville alueille. Taulukoissa ovat nimettyinä 15 merkittävintä oppilaitosta, niiden prosenttiosuus ko. työmuodon avoimesta opetuksesta sekä paikkakunta. Kymmenen suurinta oppilaitosta järjestää kansalaisopistoissa 50 %, kansanopistoissa 62 % ja kesäyliopistoissa 75 % opetuksesta. Kansanopistojen kotipaikkakunta poikkeaa kahden muun työmuodon kentistä, mukana on maaseutupaikkakuntia.

Taulukko 5: Suurimmat avoimen yliopisto-opetuksen järjestäjät työmuodoittain 2007 LKO:N mukaan
(Lähde: Pohjonen, alunperin koostanut Jorma Taskinen)

a) Kansalaisopistot

Kansalaisopisto	LKO	Osuus %	Paikkakunta
Kaikki yhteensä	950	100 %	
10 suurinta	472	50 %	
15 suurinta	563	59 %	
Helsingin kaup. suomenk. työväenopisto	142	15 %	Helsinki
Espoon kaupungin työväenopisto	77	8 %	Espoo
Wellamo-opisto	72	8 %	Lahti
Helsingin aikuisopisto	36	4 %	Helsinki
Salon kansalaisopisto	27	3 %	Salo
Järvenpään työväenopisto	26	3 %	Järvenpää
Hiiden Opisto/Lohjan osasto	23	2 %	Lohja
Turun suomenkielinen työväenopisto	23	2 %	Turku
Porvoon kansalaisopisto	23	2 %	Porvoo
Helsingfors stads svenska arbetarinstitut	22	2 %	Helsinki
Seinäjoen kansalaisopisto	21	2 %	Seinäjoki
Paimion opisto	20	2 %	Paimio
Sastamalan Opisto	17	2 %	Vammala
Hyvinkään kansalaisopisto	17	2 %	Hyvinkää
Kirkkonummen kansalaisopisto	16	2 %	Kirkkonummi

b) Kansanopistot

Kansanopisto	LKO	Osuus %	Paikkakunta
Kaikki yhteensä	1 117	100 %	
10 suurinta	694	62 %	
15 suurinta	838	75 %	
Alkio-opisto	153	14 %	Korpilahti
Etelä-Pohjanmaan Opisto	144	13 %	Ilmajoki
Helsingin Evankelinen Opisto	77	7 %	Helsinki
Joutsenon Opisto	64	6 %	Joutseno
Lahden kansanopisto	58	5 %	Lahti
Rovala-Opisto	46	4 %	Rovaniemi
Työväen Akatemia	46	4 %	Kauniainen
Kauhajoen evankelinen opisto	36	3 %	Kauhajoki
Helsingin kristillinen opisto	35	3 %	Helsinki
Lapuan kristillinen opisto	34	3 %	Lapua
KVS-instituutti/Oriveden opisto	34	3 %	Orivesi
Pohjola-opisto	33	3 %	Oulu
Västra Nylands folkhögskola	33	3 %	Karjaa
Kankaanpään opisto	25	2 %	Kankaanpää
Turun kristillinen opisto	19	2 %	Turku

c) Kesäopistot

Kesäyliopisto	LKO	Osuus %	Paikkakunta
Kaikki yhteensä	2 415	100 %	
10 suurinta	1 811	75 %	
15 suurinta	2 153	89 %	
Kuopion kesäyliopisto	442	18 %	Kuopio (+2)
Pohjois-Pohjanmaan kesäyliopisto	313	13 %	Oulu (+4)
Helsingin seudun kesäyliopisto	272	11 %	Helsinki
Tampereen kesäyliopisto	151	6 %	Tampere
Hämeen kesäyliopisto	147	6 %	Hämeenlinna (+2)
Länsi-Suomen kesäyliopisto	108	4 %	Pori (+2)
Kainuun kesäyliopisto	103	4 %	Kajaani
Päijät-Hämeen kesäyliopisto	100	4 %	Lahti
Vaasan kesäyliopisto	89	4 %	Vaasa
Etelä-Karjalan kesäyliopisto	85	4 %	Lappeenranta (+1)
Jyväskylän kesäyliopisto	83	3 %	Jyväskylä
Etelä-Pohjanmaan kesäyliopisto	81	3 %	Seinäjoki
Keski-Pohjanmaan kesäyliopisto	62	3 %	Kokkola
Hangö sommaruniversitet	59	2 %	Hanko
Mikkelin kesäyliopisto	57	2 %	Mikkeli

Vuosituhanen vaihteeseen ajoittui monia avoimen yliopiston yhteistyöverkoston vaikuttavia muutoksia: yliopiston itse järjestämän avoimen opetuksen kasvu, kansalais- ja kansanopistojen toimintamahdollisuuksien heikkeneminen, uusien maakunnallisten toimintamuotojen yleistyminen, yliopistolakiin kirjattu yliopistojen ns. kolmas tehtävä (yhteiskunnallinen vuorovaikutus) ja sen mukaiset aluestrategiat sekä yliopistokeskusten toiminnan vakiintuminen.

Alueellisen yhteistyön haasteita on pohdittu Ari Kosken selvityksessä Avoin yliopisto alueellisena toimijana (2006). Yhtenä johtopäätöksenä Koski toteaa, että opetuksen päällekkäisyyden vähentäminen, opetuksen toteutuksen voimakkaampi koordinaatio, heterogeenisen opiskelijajoukon opiskelutoiveiden systemaattisempi selvittäminen sekä ohjaus- ja tukipalvelujen yhteistyö tuo toimijoille synergiaetuja. Myös monista selvityksistä ja hankkeista saadut kokemukset osoittavat, että yhteistyöverkostoja ja opetusmuotoja on uudistettava.

Alueellisen yhteistyön uudet haasteet ja mahdollisuudet ovat nousseet esille ns. maakuntakorkeakoulujen yhteydessä sekä myös alueellisissa kehittämishankkeissa. Useissa opetusministeriön suunnitelmassa vuosina 2003 – 04 korostettiin maakuntakorkeakouluverkoston merkitystä. Kyseessä on maakunnan korkeakoulujen ja seutukuntien sekä kuntien välinen yhteistyöverkosto, jonka tarkoituksena on kehittää toimijoiden välistä yhteistyötä opetuksen, koulutuksen ja tutkimuksen aloilla.

Maakuntakorkeakoulut saivat alkunsa Pohjois-Suomessa. Oulun yliopisto käynnisti maakuntayliopiston toimintaa jo 90-luvun lopussa. Sekä Oulun että Lapin yliopistot ovat kehittäneet käytäntöjä koko 2000-luvun ajan. Ammattikorkeakoulujen liittyttyä mukaan termi vaihtui maakuntakorkeakouluksi. Molemmat em. yliopistot perustettiin aikanaan ajamaan oman maakunnan kehitystä ja siksi on luontevaa että kehittäminen käynnistyi Pohjois-Suomessa. Oulun yliopiston alueella Pohjois-

Pohjanmaan kesäyliopisto sivutoimipaikkoineen on muodostanut alueellisen runkoverkon, jota täydentävät kansalais- ja kansanopistojen toimipaikat. Oulun ja Lapin yliopistojen yhteistyö tiivistyi vuonna 2007, jolloin yliopistot yhtenäistivät yhteistyökäytäntöjään

Maakuntakorkeakoulujen synnyn myötä on alueellisten toimijoiden määrä myös merkittävästi kasvanut. Enää ei ole kyse vain avoimen yliopiston ja VST-oppilaitosten välisestä dialogista. On kyse ”dynaamisesta vuoropuhelusta” yliopiston ja sen vaikutusalueen välillä. Mukana ovat maakuntien edunvalvonnasta vastaavat liitot, ammattikorkeakoulut ja monet muut toimijat. Samalla otetaan uudella tavalla mittaa VST-oppilaitosten halusta ja kyvystä olla mukana tässä toiminnassa. Vaikutukset ulottuvat avoimen opetuksen sisältöihin, muotoihin, kumppanuuksiin. Painopistettä siirretään tarjontavoittoa avoimen yliopiston opetuksesta tarveselvityksiin pohjautuviin kysyntäperusteisiin opintoihin, jotka toteutetaan koordinoitussa verkostossa. Samalla avoin yliopisto kytkeytyy mukaan laajempaan elinikäisen oppimisen jatkumoon. Samassa pöydässä tarkastellaan työelämälähtöisen ammatillisen koulutuksen tarpeita, aluekehityksen edellyttämää innovaatio- ja tutkimustointia, avoimen yliopiston opetusta ja (toivottavasti) sivistystavoitteista koulutusta. Avoimen yliopiston ja VST-oppilaitosten yhteinen intressi on näissä pöydissä muistuttaa, että yritysten ja elinkeinoelämän tarpeiden hoitamisen rinnalla alueen hyvinvoinnille ja siis myös aluekehitykselle on tärkeää yksilöiden kehittämis- ja sivistystarpeista lähtevä koulutus.

Suhteessa maakuntakorkeakouluun ja sen perusideaan VST-oppilaitokset eroavat toisistaan. Kesäyliopistot, joilla on usein kytkentöjä maakunnallisiin ja kunnallisiin toimijoihin, ovat olleet hyvin aktiivisia. Se on näkynyt m. pyrkimyksenä ottaa alueellisen koordinaattorin rooli. Usein valtakunnallisesti toimiville kansanopistoille maakunta ei useinkaan ole luonnollinen toiminta-alue ja yhteistyö alueen viranomaisten kanssa on siksi ollut vierasta. Kansalaisopistot useimmiten kunnallisina oppilaitoksina ovat tässä suhteessa polarisoituneet: osa haluaa ja kykenee uudenlaiseen toimintaan, osalta puuttuu toinen tai molemmat edellytykset.

Maakuntakorkeakoulun nimissä aikoinaan käynnistyneet prosessit näkyvät myös eteläisemmän Suomen avoimessa yliopisto-opetuksessa. Yliopistoilta edellytetyt aluestrategiat ovat osaltaan nopeuttaneet prosesseja. Kyseessä ei useinkaan ole maakuntakorkeakoulun nimissä tapahtuva toiminta. Kyseinen termi on myös väistymässä opetusministeriön suunnitelmista. Eteläisessä Suomessa yliopiston ja alueen vuorovaikutus jäsentyy eri tavalla kuin pohjoisessa. Kansainväliseksi tutkimuksen huippuyksiköksi profiloituva yliopisto ei ymmärrettävästi halua maakuntakorkeakoulun leimaa. Maakuntakorkeakoulun kehittelyn yhteydessä on myös tunnustettu mallien sidonnaisuus omaan toimintaympäristöön ja yliopistojen erilaiseen profiiliin. Avoimen yliopiston strategiassa 2003 julkituottiin se, että ”...kukin yliopisto sopii parhaaksi katsomastaan toimintamallista”.

Esimerkkinä Etelä-Suomen aluekehittelystä on kolmen yliopiston (Helsinki, Turku, Tampere) ja KTOL:n yhteinen kansalaisopistoihin rajautunut Aluekaveri-hanke vuosina 2006 – 08. Sen keskeisiä elementtejä ovat seutukunnissa tai maakunnassa tapahtuva opistojen välinen verkostomainen yhteistyö, avointen yliopistojen toimintakäytänteiden yhdenmukaistaminen, usean vuoden suunnitelmat ja ohjaus- ja tukipalveluiden kehittäminen. Hankkeen kokemukset kootaan myöhemmin vuonna 2008. Ne osoittavat, että yhteistyö toimijoiden kesken ei ole helppoa. Se ei ole helppoa opistojen kesken eikä se ole helppoa yliopistojen kesken. Mutta: se on mahdollista. Se vaatii aikaa ja totuttelua, sovittelua ja sellaisen uuden toimintakulttuurin omaksumista, josta kaikki osapuolet voivat hyötyä. Jos yliopisto ja alue käyvät ylätasolla ”dynaamista vuoropuhelua”, avoin yliopisto ja oppilaitokset käyvät omalla tasollaan ”innovatiivista vuoropuhelua”. Sen sivutuotteena voi syntyä avoimen yliopisto-opetuksen laadullista kehittelyä, esim. avoimen opetuksen ”lokalisointia”. Esim. Salon kansalaisopistossa integroidaan uudella tavalla yliopisto-opetusta ja opiston perustoimintaa. Haasteena niin opistoille kuin yliopistoillekin on se, että tällainen toiminta vaatii resursseja. Siksi

kyseessä ovat usein erillisrahoitetut hankkeet. Etenkin kunnallistaloudesta riippuvaiset kansalaisopistot ovat tässä suhteessa vaikeuksissa. Aluekaveri-hankkeen mukaan yksi vastaus resurssipulaan on opetusta toteuttavien oppilaitosten yhteistyö.

Kuluvalla vuosituhannella on ollut käynnissä useita alueellisia avoimen yliopiston kehittämishankkeita. Yliopistokeskukset ovat omilla vaikutusalueillaan toteuttaneet maakunnallisia hankkeita. Åbo Akademi on omalla laajalla kielialueellaan kehittänyt toimivan yhteistyömallin oppilaitosten kanssa. Avoimen yliopiston foorumin yhteydessä toimiva alueryhmä on järjestänyt jo kolmasti (2006 – 08) kansallisen avoimen yliopiston alueseminaarin, jonka yhteydessä hankkeita on esitelty ja vaihdettu kokemuksia osapuolten kesken.

Maakunnallisten hankkeiden yhdeksi ongelmaksi on todettu se, että ne saattavat supistaa ko. maakunnassa sen ulkopuolisten avointen yliopistojen tarjontaa. Myös monien yliopistojen aluestrategiat osaltaan luovat aikaisempaa kiinteämpää suhdetta yliopiston lähialueella. Oppilaitosten sitoutuminen tiiviiseen yhteistyöhön oman maakunnan yliopiston/-jen kanssa tuo monia etuja. Toimintamalleja suunniteltaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon ne mahdollisuudet, jotka etenkin etäopetusta käyttävät avoimet yliopistot voivat oppilaitosten kautta tarjota kautta maan.

Aluehankkeista ja avoimen yliopisto-opetuksen arjesta saadut kokemukset osoittavat myös alueelliseen toimintaan liittyvän vääjäämättömän kehitystrendin, joka erityisesti koskee lähipalvelua tarjoavaa kansalaisopistoverkkoa. Opiston opintoryhmiä on yhä vaikeampi saada käynnistymään pienen opiskelijamäärän vuoksi ja niitä peruuntuu aikaisempaa enemmän. Useamman opiston toiminta-alue, usein seutukunta, voi muodostaa väestöpohjan toimintakelpoiselle ryhmälle. Monessa oppiaineessa seutukuntakaan ei ole riittävän iso alue, tarvitaan maakunnan kattavaa aluetta tai sitäkin suurempaa aluetta. Oppimisprosessin ja ohjauksen kannalta on usein edullista, että opiskelija voi tukeutua kohtuullisen matkan päässä olevaan oppilaitokseen. Huonoin vaihtoehto on se, että peruuntuneisiin ryhmiin ilmoittautuneet opiskelijat jäävät ilman haluamaansa opiskelumahdollisuutta.

Eri puolilla maata käynnissä olevat alueelliset kehittämishankkeet korostavat yhtäpitävästi koordinoitua ja yhteistyöverkoston voimavaroja tarkoituksenmukaisesti hyödyntävän suunnittelun merkitystä. Oman lisänsä vaateisiin luovat yliopistojen suunnasta laatuksiteereiden korostuminen, perusopintojen jälkeisten opintojen erityisvaateet, väyläopintojen yleistyminen ja kehittyvät opetus teknologiset mahdollisuudet.

Alueellisten ja maakunnallisten verkostojen lähivuosien käytäntöön tuo oman vaikutuksensa yliopistokeskusten tulevaisuus. Ne perustettiin aikoinaan vastaamaan alueellisiin koulutustarpeisiin. Yliopistokeskuksista kehitetään parhaillaan aikuisväestön osaamisen nostamiseksi alueellisina resurssi- ja koordinaatiokeskuksina, jotka toimivat tiiviissä yhteistyössä alueen ja sen yritysten kanssa. Maakunnallisten ja alueellisten verkostojen koordinaatio on joka tapauksessa oltava yliopistoilla ja tästä syystä on luontevaa, että yliopistokeskukset koordinoivat oman alueensa avoimen yliopiston toimintoja. Olennaisen tärkeää on huolehtia yliopistokeskusten ja emoyliopistojen avoimesta yliopisto-opetuksesta vastaavien yksiköiden vuoropuhelusta ja yhteistyöstä. Tämä ei kuitenkaan muuta VST-oppilaitosten merkitystä ja asemaa, ne edelleen toteuttavat avointa yliopisto-opetusta omilla alueillaan toimintaprofiilinsa mukaisesti. Koordinaattorina on yliopisto, välittäjänä on vapaan sivistystyön oppilaitos.

Avoimen yliopiston noin 30 vuotta vanha opintojärjestelmä on hyvin monimuotoinen ja kompleksinen. Toimijoita on huomattavan monia, lähtökohdat ovat erilaisia. Arvopohja on kuitenkin hyvin samanlainen: elinikäisen oppimisen mahdollisuuden tarjoaminen. Siirryttäessä 2010-luvulle tarvi-

taan opintojärjestelmän rakenteellista kehittämistä. Olisi paikallaan käynnistää erillinen rakenteellisen kehittämisen hanke.

LIITTEISSÄ 1-3 vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen keskusjärjestöt (Kansalais- ja työväenopistojen liitto, Suomen kansanopistoyhdistys ry ja Suomen kesäyliopistot ry) ovat kuvailleet avoimen yliopiston toiminnan merkitystä omalle oppilaitosmuodolleen.

Toteutusmuodot

Avointa yliopisto-opetusta on toteutettu VST-oppilaitoksissa eri muodoin. Yliopiston opettajien matkustaminen ja oppilaitoksessa yliopistoperinteen mukainen ilta-aikainen luento-opetus on vanhin muoto, joka on ollut käytössä tähän päivään saakka. Sen uudempana variaationa on videotekniikan avulla tapahtuva luento-opetus, joka voidaan välittää yhteen tai useampaan oppilaitokseen.

Tämän opetuskeskeisen mallin vastapainoksi käynnistyi jo 70-luvulla kehittäminen, joka pyrki ottamaan uudella tavalla huomioon etäopetuksen haasteet sekä myös uusien oppimiskäsitysten asettamat haasteet. Näihin haasteisiin vastattaessa ovat 30 vuoden aikana esiintyneet termeinä kauko-opetus, etäisopetus, etäopetus, monimuoto-opetus, verkko-opetus ja uusimpana sulautuva opetus. Monimuoto-opetus on luonnollisesti aikojen saatossa muuttanut muotoaan. Itseopiskeluun tuotettiin aikoinaan suuret määrät kirjallista materiaalia. Sen on osittain syrjäyttänyt verkoista löytyvä materiaali. Yliopistojen kirjastojen sähköisten aineistojen avautuminen viime vuoden alusta avoimen yliopiston opiskelijoille oli merkittävä uusi avaus. Kyseiset aineistot voivat huomattavasti edistää opintoja toteutusmuodosta riippumatta.

Monimuoto-opetus samoin kuin verkko-opetus vaatii kehittäjiltä resursseja. Samoin se usein vaatii tarpeeksi suuren opiskelijamäärän, jotta kehittälyyn investoiduille resursseille voidaan aikaa myöten saada katetta. Näin ollen kehittelyn ja käytön ydinjoukon ovat muodostaneet sellaiset monialaiset avoimet yliopistot, joille VST-yhteistyö on muutenkin ollut tärkeässä roolissa.

Eri opetusmuotojen merkitystä mitattiin vuonna 2006 tehdyssä Aluekaveri-hankkeen kyselyssä. Siihen osallistui Etelä-Suomessa n. 1500 opiskelijaa. Selvästi parhaana opiskelutapana opiskelijat pitivät monimuoto-opetusta. Kotipaikkakunnalla tapahtuva luento-opetus ja verkko-opetus olivat seuraavina. Selvästi huonoimpana opiskelutapana pidettiin yliopistopaikkakunnalla tapahtuvaa luento-opetusta.

Avoin yliopisto tilastoi paikkakunnasta riippumattoman opetuksen. Luvuissa on mukana niin yliopistojen itse järjestämä opetus sekä myös VST-oppilaitoksissa toteutettava kyseinen opetus. Kyseiseen tilastointiin liittyy tulkinnallista kirjavuutta ja siksi johtopäätökset eivät ole suoraviivaisia. Vuonna 2007 paikkakunnasta riippumattomia opintoja oli n. 2600 LKO-yksikköä. Yliopistojen itse järjestämä osuus oli 2081 ja VST-oppilaitosten yhteen laskettu osuus oli n. 20%. Kansanopistojen osuus oli suurin; n. 20% kansanopistojen opetuksesta vuonna 2007 oli paikkakunnasta riippumattomaa. Kesäyliopistoilla vastaava luku oli 11% ja kansalaisopistoilla 6%.

Verkkojen merkitys opiskelussa kasvaa. Kotien laajakaistayhteydet yleistyvät ripeästi ja tietokoneiden arkinen käyttö yleistyy. Yliopisto-opiskelun olennaisena osana ja edellytyksenä on tietoverkkojen käytön osaaminen. Avoin yliopisto oli aikaisemmin uusien menettelyjen kehittelyn kärjessä. Näin ei ole enää. Verkko-opetuksen kehittäminen on laajentunut kattamaan koko yliopisto-opetuksen ja avoin yliopisto on tässä prosessissa mukana. Tällainen prosessi ei suinkaan etene yliopistossa ilman kitkaa ja muutosvastarintaa. Suomen virtuaaliyliopiston (SVY) käynnistyminen vuonna 2000 nopeutti perusopetuksen puolella tapahtuvaa kehittälyä. SVY:n kautta on yliopisto-

opetukselle tuotettu yhteisiä verkkopalveluja, yhteisiä määrittelyjä, sähköisiä palveluja ja yhtenäisiä prosesseja. Yhteistyö niin SVY:n kuin muidenkin tahojen kesken on nykyään välttämätöntä, jotta nopeasti kehittyvästä alasta voi ottaa käyttöön siihen liittyvät hyödyt tai toisaalta välttää sudenkuopat.

Verkko-opinnoilla on suuri merkitys avoimen yliopiston kohdejoukolle: työn ohessa opiskeleville aikuisille. Tämä ominaisuus koskee nykyään myös yhä suurempaa osaa perusopiskelijoista. Tietoverkot eivät yksinomaan liity etäopetuksen. Avoimen yliopiston verkko-opiskelijan muotokuvatutkimuksen mukaan opiskelijoiden tärkein peruste on verkko-opintojen aikajousto. Suurimmalle joukolle opiskelijoista verkko-opiskelu on myös ainoa vaihtoehto. Se myös tarkoittaa, että avoimen yliopiston verkko-opinnot tavoittavat vapaan sivistystyö oppilaitosten ulkopuolelle jäävää opiskelijajoukkoa.

Verkko-opetuksen käytön laajentaminen edellyttää avoimilta yliopistoilta nykyistä tiiviimpää yhteistyötä. Monimuoto-opetuksen läpimurron takana olivat aikoinaan strategiset liittoutumat ja kansainvälinen yhteistyö. Samoja periaatteita tarvitaan myös tänään. Avoin yliopisto on kansainvälinen yhteisö, jossa harjoitetaan aktiivisesti tutkimukseen pohjautuvaa opetuksen kehittämistä. Yhteyksiä alan kärkeen tulisi tiivistää ja käyttää aktiivisemmin hyväksi EU:n kautta tarjoutuvia rahoitusmahdollisuuksia. Tämä on mahdollista riittävät resurssit omaaville avoimille yliopistoille, joiden velvollisuus on levittää uusia käytänteitä koko kentän käyttöön. Tähän kenttään kuuluvat opintojärjestelmän kaikki osapuolet, erityisesti VST-oppilaitokset. Vapaan sivistystyön piirissä tapahtuvaan opiskeluun on kuulunut sosiaalinen oppiminen, jossa ryhmä on opintojen yksi resurssi. Verkko-opintojen uusimpia innovaatioita on verkon kautta tapahtuva sosiaalinen oppiminen. Reaalisen ja virtuaalisen sosiaalisen oppimisen yhdistäminen voisi olla avoimen yliopiston ja VST-osapuolten yhteinen haaste.

Verkot eivät liity pelkästään opetukseen vaan yhä kasvavassa määrin erilaisiin opetuksen tukitoimiin. Opintohallinto, tietojärjestelmät, rekisterit ym. edellyttävät yhteisiä käytäntöjä. Avoimen yliopiston ja emoyliopistojen järjestelmien on keskusteltava keskenään. Näiden järjestelyjen on katettava myös VST-oppilaitoksissa opiskelevat opiskelijat. Erityisen tärkeää on turvata avoimen yliopiston verkkopalvelun tulevaisuus. Kyseessä on alallaan Suomen ensimmäinen verkkopalvelu, joka tänä vuonna täytti 10 vuotta. Avointa yliopistoa ei enää voi kuvitella ilman verkkopalvelua, sen merkitys on korvaamaton opiskelijoille, avoimille yliopistoille sekä VST-oppilaitoksille ja siksi palvelun rahoitus on turvattava.

Myös vapaan sivistystyön oppilaitoksissa on käytössä verkko-opetusta ja siksi oppilaitokset voivat hyötyä kehitystä aktiivisesti seuraavien avointen yliopistojen osaamisesta ja kokemuksesta. Oppilaitosten kannalta verkkojen suurin merkitys liittyy samaan käyttömuotoon kuin avoimessa yliopisto-opetuksessa muutenkin: verkko kytkeytyy luontevaksi osaksi monimuoto-opetusta ja lähiopetusta. Huomattavasti pienempi merkitys on opinnoilla, jotka rakentuvat yksinomaan verkkojen varaan.

Vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen valtionosuuden pohjana olevat nykyiset rahoitusmallit eivät mahdollista verkko-opintojen laajamittaista käyttöä. Rahoitusmallit ei riittävästi tunnista toiminnasta kertyviä kustannuksia. Verkko-opetus edellyttää oppilaitokselta normaalia lähiopetusta enemmän opiskelijoiden neuvonta-, ohjaus-, ja tukipalveluita. Lisäksi opetus edellyttää investointeja verkko-oppimislustoihin ja muihin sovellusohjelmiin sekä infrastruktuuriin ja henkilöstön osaamiseen. Perinteisen opetustoiminnan ulkopuolella tehtävä työ ja investointityyppiset kustannukset jäävät rahoitusmalleissa valtionosuuslaskennan ulkopuolelle. Oppilaitokset eivät kaikissa tapauksissa pysty aidosti valitsemaan opetusmuotojen välillä, vaan joutuvat taloudellisista syistä valitsemaan sen opetusmuodon, jonka valtionosuusjärjestelmä hyväksyy suoritteeksi.

Kehittämällä nykyistä suoritteiden laskentamallia voitaisiin lähiopetuksen ja monimuoto- ja verkko-opetuksen välillä tehdä valintaa opiskelijälähtöisesti, pedagogisia perusteluja käyttäen. Monimuoto- ja verkko-opetuksen pitäisi olla avoimessa yliopisto-opetuksessa opiskelijalle edullisempaa koska lähiopetus jää pääsääntöisesti puuttumaan. Nykyisellä valtionosuuskäytännöllä nämä opinnot ovat kalliimpia kuin lähiopetuspainotteinen opetus, koska toimintaan ei voida kohdentaa valtionosuutta riittäväällä tavalla.

Johtopäätöksiä

Opintojärjestelmä kaipaa **uudenlaista kumppanuutta**. Viime vuosien luonnollinen kehitys on osaltaan huolehtinut muutoksesta. Järjestelmässä on nyt vähemmän toimijoita ja aluerakenteen muutos sekä yhteistyön verkostot edelleen vähentävät toimijoita. Yhteistyöhön halukkaiden ja kyvykkäiden VST-oppilaitosten nimeäminen ja verkoston selkeämpi osoittaminen loisi edellytykset rationaalisemmalle toiminnalle. Pohjois-Suomen maakuntakorkeakoulujen yhteydessä syntyi käsite ”oppimiskeskus”. Käsitteellä on kirjavia merkityksiä, mutta sen keskeinen idea voisi luoda tarkastelukehikon avoimen yliopiston uudenlaisen yhteistyöverkoston pohtimiselle. Yhteistyötahoille tulisi luoda laatujärjestelmä. Osana emoyliopistonsa laatujärjestelmää kukin avoin yliopisto on hiljattain saanut kehitettyä oman laatujärjestelmänsä. Näiden järjestelmien oppilaitosyhteistyötä koskevista elementeistä on mahdollista luoda oppilaitoksille laatukriteeristö.

Olellaisen tärkeä tekijä laadukkaassa yhteistyössä on henkilöstön osaaminen. Osaamisen kasvattaminen on hyvä esimerkki kumppanuuden perusluonteesta. Sen on perustuttava kaikkia osapuolia hyödyttävään toimintaan. Yliopistojen vastuulla on nykyistä selvästi voimakkaammin oltava koulutuksen järjestäminen kumppaneille. Kesäyliopistojen henkilöstölle viime vuosina järjestetty keskitetty koulutus on hyvä esimerkki. Koulutuksen yhtenä tavoitteena on uudenlaisen aikuisopiskelijoille soveltuvan oppimiskulttuurin kehittäminen. Elinikäisen oppimisen haasteet ovat edelleen samat kuin 70-luvulla, jolloin alkoivat kehittyä etä- ja monimuoto-opetuksen uudet innovaatiot. Työn ohessa opiskeleva aikuinen tarvitsee yhä samoja ”ajasta ja paikasta” riippumattomia opiskelumahdollisuuksia, joita Suomen Kulttuurirahaston toimikunta peräänkuulutti.

Uudenlaisen kumppanuuden perustaksi tarvitaan koko opintojärjestelmän kattavat yksiselitteiset pelisäännöt. Päävastuu periaatteiden kirjaamisesta on yliopistoilla, mutta kumppanuuden hengessä ne on sovittava myös VST-toimijoiden kanssa yhteisesti. Tässä työssä keskeisessä asemassa ovat avoimen yliopiston foorumi ja vapaan sivistystyön keskusjärjestöt. Tavoitteena on opintojärjestelmän positiivisten mahdollisuuksien ideaalinen käyttö. Kansallisen ”kivijalan” päälle voi rakentua alueellisia tai maakunnallisia paikallisiin oloihin soveltuvia toteutuksia. Myös näiden alueellisesti vaihtelevien käytäntöjen kannalta on edullista, että kaikki toimijat maan eri puolilla ovat perillä yhteisistä periaatteista. Avoimen yliopiston valtakunnallisten periaatteiden merkitystä korostaa yliopistojen kasvavaa autonomisuutta ja profiloitumista korostava uusi linjaus. Jotta avoimen yliopiston opintojärjestelmä voi jatkossakin toimia tehokkaasti, sillä tulee olla yhteinen perusrakenne, yhteinen strategia, laatujärjestelmä, yhtenevät keskeiset prosessit ja yhtenevät tietojärjestelmät.

Opintojärjestelmän maksupolitiikka ja rahoitus ja siihen liittyvät vaihtoehtoiset ratkaisut tulee selvittää erikseen. Vuoden 2007 alusta voimaan astunut maksuasetus koskee yliopistojen järjestämää opetusta. Oppilaitoksissa järjestettäviä avoimen yliopiston opintoja koskevat omat sääntönsä. Tämä asiakokonaisuus voisi olla osa mahdollista rakenteellisen kehittämisen hanketta.

4. AVOIMEN YLIOPISTON VÄYLÄ

Avoimessa yliopistossa ei voi suorittaa korkeakoulututkintoa, mutta opinnot voi sisällyttää tutkintoon, mikäli saa myöhemmin tutkinnon suoritusoikeuden ns. avoimen yliopiston väylän kautta tai hakeuduttuaan yliopistoon tutkinto-opiskelijaksi yliopiston opiskelijavalinnan kautta.

Avoimen yliopiston väylällä tarkoitetaan siirtymistä yliopiston tutkinto-opiskelijaksi avoimen yliopiston opintojen perusteella. Väyläkriteerit vaihtelevat yliopistoittain. Taideyliopistoissa väylää ei ole käytössä.

Opiskelijat valitaan tutkinto-opiskelijaksi avoimessa yliopistossa suoritettujen opintojen määrän, arvosanojen tai valintakokeen perusteella. Väylämahdollisuus on määritelty vain osaan oppiaineista tai koulutusohjelmista. Avoimen väylän kiintiöt (kuinka monta opiskelijaa voidaan enintään ottaa) määritellään yliopistoittain ja oppiaineittain tai vain tiedekunnittain. Lopullinen opiskelijavalinta tehdään aina yliopistojen tiedekunnissa.

Vuonna 2007 aloitti perustutkinto-opiskelunsa suomalaisissa yliopistoissa 597 väylän kautta valittua opiskelijaa. Yliopistojen opetusministeriön kanssa sopimat väylätavoitteet olivat yhteensä 1319 opiskelijaa. Väylän toteutuma jäi 45%:iin tavoitteesta.

Taulukko 6: Avoimen yliopiston väylä 2003-2007
(Lähde: Hirsivaara)

Yliopisto	2003	2004	2005	2006	2007	Tavoite 2007-09
HY	59	49	50	51	56	250
JY	90	85	123	85	93	160
OY	20	30	32	17	25	100
JoY	86	103	106	118	88	149
KY	65	43	55	90	76	100
TY	47	55	82	74	78	110
TaY	66	113	60	56	45	110
ÅA	10	10	21	11	17	40
VY	39	26	21	29	27	45
LY	36	46	37	35	26	50
TKK	1	5	1	1	3	20
TTY	29	42	21	48	9	60
LTY	18	23	11	9	12	20
HKKK	23	25	41	24	26	45
SHH	17	13	10	11	10	25
TuK	9	10	11	6	6	15
SibA				-		-
TeaK				-		-
TaiK				-		-
Yhteensä	615	678	682	665	597	

Elinikäisen oppiminen yliopistoissa -työryhmämuistiossa esitettiin seuraavat avoimen yliopiston väylää koskevat ehdotukset.

6. Yliopistot tekevät vähintään kolmivuotiskausittain tarkistettavan kokonaissuunnitelman avoimen yliopistokoulutuksen tarjonnasta ja sen käytöstä opiskelijavalinnassa. Yliopistokohtaiset väylän tavoiteluvut määritellään yliopiston tulossopimuksissa koulutusalaakohtaisesti.

15. Avoimen yliopiston väylää kehitetään valtioneuvoston periaatekannanoton mukaisesti. Tavoitteena on väylän kautta tapahtuvan opiskelijavalinnan laajentaminen sekä joustava käyttö alueellisten ja tilannekohtaisten koulutustarpeiden tyydyttämiseksi. Opiskelijan oikeusturvan kannalta on olennaista, että tutkinto-opiskelijaksi valikoituminen tapahtuu pääsääntöisesti jo siinä vaiheessa, kun hänellä on kohtuullinen määrä avoimessa yliopistossa suoritettuja opintoja (esim. 45 op hyvin tiedoin suoritettuja pääaineen opintoja).

17. Edellytykset ja reunaehdot avoimessa yliopistossa opiskelevien opiskelijastatuksen ja -etuuksien saamiselle tulee selvittää. Opetusministeriö asettaa vuoden 2006 aikana valmisteluryhmän laatimaan asiaa koskevia selvityksiä ja ehdotuksia.

18. Työelämässä jo olevan väestön opiskelumahdollisuuksien lisäämiseksi tutkinnon suorittaminen ns. avoimen väylän kautta tehdään entistä joustavammaksi hyödyntämällä opetuksen järjestämisessä avoimen yliopiston toimintamuotoja ja organisaatiota. Samalla kehitetään malleja aiemmin opitun tunnistamiseksi ja tunnustamiseksi. Lisäksi yliopisto voi oman harkintansa mukaan tarjota avoimen yliopiston kautta alueellisiin tai koulutuspoliittisiin tarpeisiin perustuen kandidaatintutkintoon johtavia opintoja ensisijaisesti jo työelämässä mukana oleville aikuisille niillä aloilla, jotka yliopisto itse määrittelee ja jotka sisältyvät sen koulutusvastuusiin. Näin tarjotaan mahdollisuus aikuisiällä koulutustason nostoon tai ammatilliseen uudelleensuuntautumiseen. Yliopistot päättävät opiskelijoiden tutkinto-opiskelijoiksi ottamisesta ja valinnasta työryhmän ehdottamia periaatteita soveltaen (ks. suositus 6). Tiedekunta tai vastaava elin valitsee opiskelijat pääsääntöisesti opintojen alkuvaiheessa, ja opinnot suoritetaan tiedekunnan ohjauksessa ja valvonnassa. Tiedekunta antaa myös tutkintotodistuksen. Kandidaatintutkinnon jälkeen opiskelija voi hakea tiedekunnan vahvistamien valintamenettelyjen kautta maisteriopintoihin tai -ohjelmiin. Strategian seuraamiseksi, laadun varmistamiseksi sekä opiskelijan oikeusturvan takaamiseksi on välttämätöntä, että yliopisto ennalta päättää, mitä tutkintoja avoimen yliopiston kautta voidaan suorittaa.

Ehdotuksien jatkotoimenpiteiksi opetusministeriö kirjasi vuonna 2006 seuraavansa pilottihankkeista saatavia kokemuksia ja että virkamiestyönä selvitetään avoimen yliopiston väylän ja kandidaatintutkinnon suorittamisen laajentamiseen liittyviä ongelmakohtia ja etsitään niihin ratkaisuja.

Vuodesta 1996 alkaen opetusministeriö on seurannut avoimen yliopiston väylän kehittymistä osana yliopistojen kanssa käytäviä tulosohjausneuvotteluita. Yliopistokohtaiset väylätavoitteet ovat täytyneet vaihtelevasti ja opiskelijamäärät ovat vakiintuneet tietylle tasolle. Korkeakoulujen arviointineuvoston vuonna 2002 tekemässä avoimen yliopiston arvioinnissa todetaan, että suoritusten volyymi uusia opiskelijoita kohtaan on suurin niissä yliopistoissa, jotka käyttävät tietoisesti avointa yliopistoa ja sen väyliä opiskelijarekrytoinnissa.

Aktiivisimpia väylän hyödyntäjiä opiskelijoiden sisäänotossa vuonna 2006 olivat Kuopion ja Joensuun yliopistot. Kuopion ja Joensuun yliopiston uusista opiskelijoista väyläopiskelijoita oli yli 10%. Väyläopintoja oli tarjolla vuonna 2007 Joensuun yliopiston kaikissa seitsemässä tiedekunnassa. Helsingin ja Oulun yliopistojen uusista opiskelijoista väylän kautta opiskelemaan päässeitä oli noin 1%. Turun ja Tampereen yliopistoissa molemmissa luku oli noin 4%. Yleisesti ottaen pienet yliopistot näyttäisivät olevan edellä isoja väylän käyttämisessä opiskelijavalinnoissa. Koulutusaloista eniten suosittiin kasvatustieteellistä ja yhteiskuntatieteellistä koulutusala. Seuraavaksi tulivat humanistinen ja kauppatieteellinen koulutusala.

Avoimen yliopiston väylän toteuttamisen kannalta on oleellista, että tarjolla on riittävästi eri oppiaineita sekä perusopinnoissa että aineopinnoissa. Kandidaatin tutkintoon kuuluvat perus- ja aineopintojen lisäksi menetelmäopinnot ja kandidaatintyö sekä kieli- ja viestintäopinnot ja sivuaineet. Perusopintokokonaisuuksia järjestettiin vuonna 2006–2007 avoimissa yliopistoissa seuraavasti: Helsingin, Jyväskylän ja Joensuun avoimilla yliopistoilla oli tarjolla noin 50 perusopintokokonaisuutta kullakin. Oulun avoimella yliopistolla oli 37 oppiainetta, Kuopiolla 32, Turulla 28, Lapilla 24, Tampereella 20 ja Vaasan avoimella yliopistolla 10 oppiainetta. Perusopintokokonaisuuksien tarjonta oli runsasta. Aineopintokokonaisuuksien määrät eri avoimissa yliopistoissa ovat selvästi pienemmät kuin perusopintokokonaisuuksien. Laajimmasta tarjonnasta vastasi Joensuun avoin yliopisto 45 oppiaineellaan. Jyväskylän avoimessa yliopistossa oli 25 oppiainetta, Oulun, Turun, ja Helsingin avoimissa yliopistoissa 13, Kuopion ja Tampereen avoimissa yliopistoissa 10 ja Lapin ja Vaasan avoimissa yliopistoissa tarjolla oli 3-5 aineopintokokonaisuutta. Avointen yliopistojen väylää tukeva opetustarjonta ja tätä kautta mahdollisuudet väyläopintoihin vaihtelevat. Syynä on kunkin yliopiston ja niiden tiedekuntien ottama kanta väyläopintoihin. Tiedekunnat viime kädessä päättävät omista opinnoistaan.

Korkeakoulujen arviointineuvoston vuonna 2006 valmistuneen avoimen yliopiston arvioinnin seurantaraportin sekä Risto Rinteen johtaman vuonna 2008 valmistuneen tutkimuksen mukaan avoimen yliopiston tutkintoväylä ei ole vielä todellinen mahdollisuus useimmilla koulutusaloilla eikä se ole merkittävästi laajentunut avoimen yliopiston arvioinnin jälkeen. Elinikäinen oppiminen yliopistoissa -työryhmän muistion ja KKA:n seurantaraportin mukaan väyläopintoihin liittyy opiskelijan näkökulmasta kehittämishaasteita. Opiskelija esimerkiksi tietää usein opintojen aloitusvaiheessa, mitkä opinnot vaaditaan väylän kautta hyväksytyksi tulemiseen. Hän ei kuitenkaan voi olla varma sisäänpääsystään, sillä hakijoita voi olla enemmän kuin yliopiston asettamissa kiintiöissä on tilaa. Ongelmaksi muodostuu myös se, että tiedekunnat vahvistavat väyläkriteerit yleensä vuosittain, jolloin tilanne saattaa muuttua opiskelijan opiskelujen aikana epäedullisesti. Opiskelijan oikeusturva parantuisi selvästi jos tiedekunnat päättäisivät väyläkriteereistä kolmivuotiskausittain.

KKA:n seurantaraportin mukaan avoimen yliopiston väylän käytössä ei ole tapahtunut merkittävää muutosta 2000-luvulla. Tämä pitää pääosin paikkansa myös vuonna 2008. Väylän laajentumista ehkäiseviä tekijöitä on monia. Avoimen yliopiston rooli alempan korkeakoulututkintoon johtavana koulutusmuotona jakaa mielipiteitä yliopistoittain ja yliopistojen sisällä tiedekunnittain.

Tiedekunnille toiminnallisen haasteen aiheuttavat väyläopintoihin liittyvät resurssiongelmat. Väyläopinnot lisäävät tiedekuntien hallinnollista ja opetuksellista työmäärää tilanteessa, jossa perusvoimavarat ovat rajalliset ja niukat. Avoimien yliopistojen omat laadunvarmistusjärjestelmät ovat osin vielä kehitteillä. Väyläopintojen rahoitus ja opintojen maksullisuus sekä opiskelijavalintamenettelyt ovat myös asioita, jotka tulisi ratkaista kaikkia väylätoiminnan osapuolia tyydyttävällä tavalla. Tärkeää olisi myös selvittää avoimessa yliopistossa tutkintotavoitteisesti opiskelevien opintososiaalinen asema ja luoda heille opiskelut mahdollistavia joustavia tukimuotoja.

Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen uudistusta valmisteleva työryhmä (ns. AKKU-työryhmä) on periaatelinjauksissaan todennut loppukeväällä 2008, että yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkintokoulutusta kehitetään niin, että se tarjoaa riittävästi myös työikäisen aikuisväestön tarpeisiin vastaavia ja työn ohella tapahtuvaan opiskeluun soveltuvia koulutusmahdollisuuksia. Samalla esitetään, että avoimen ammattikorkeakoulun ja avoimen yliopiston tarjontaa monipuolistetaan niin, että se vastaa nykyistä paremmin työelämän ja työikäisen aikuisväestön korkeakoulutuksen kysyntään. Erityisesti edistetään työn ohessa tapahtuvaa oppimista ja pätevoitymistä. Vaikka väylä ei välttämättä olekaan ainoa vastaus näihin haasteisiin, on sillä kuitenkin monille opiskelijoille em. tavoitteiden suuntainen merkitys.

Case: Joensuun yliopiston HTK-opintojen väyläkokeilu yhteistyöoppilaitosten kanssa

Elinikäinen oppiminen yliopistoissa työryhmän ehdotukset antoivat konkreettisia tavoitteita sekä loivat uskoa avoimen yliopiston väylän kehittämiseksi. Muistion suositusten pohjalta esimerkiksi Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta ja Joensuun yliopiston avoin yliopisto aloittivat vuonna 2007 kuuden yhteistyöoppilaitoksen kanssa toteuttavan pilottikokeilun ”HTK-opinnot (oikeustieteet) avoimessa yliopistossa”.

Pilottikokeilussa on mukana viisi kesäyliopistoa sekä yksi kansanopisto. Tavoitteena on parantaa oikeustieteiden koulutuksen saavutettavuutta, tukea oikeustieteiden opintojen etä- ja iltaopiskelua sekä vahvistaa tutkintotavoitteista opiskelua. Koulutusta toteutetaan Joensuun seudulla sekä yhteistyöoppilaitoksissa Hartolassa, Hämeenlinnassa, Imatralla, Kainuussa, Kuopiossa, Lappeenrannassa sekä Savonlinnassa. Kun opiskelija on suorittanut 110 opintopistettä haluamassaan yhteistyöoppilaitoksessa, hän voi hakeutua Joensuun yliopiston tutkinto-opiskelijaksi avoimen väylän kautta ja jatkaa opintojaan Joensuun yliopistossa. Rajattua opiskelijakiintiötä ei ole. Tutkintoon sisältyvät opinnot suoritettuaan opiskelija saa tutkintotodistuksen Joensuun yliopistosta.

Joensuun yliopiston avoimen yliopiston HTK-opintojen pilottia on valmisteltu huolella ja sen perustelut näyttävän olevan tukevia monestakin suunnasta tarkasteltuna. Työelämätarpeiden tunnistaminen on osa Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnan strategiaa, joka ulottuu vuodelle 2015. HTM-tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen koulutustaan vastaaviin työtehtäviin on selvityksen mukaan erinomaisella tasolla. Lisäksi yliopisto on systemaattisesti selvittänyt yhteiskuntatieteellisen alan erikoistuneen lakiasiantuntijakoulutuksen tarvetta työmarkkinoilla. Joensuun HTK-mallissa on yhteistyössä kauppa- ja oikeustieteellinen tiedekunta, avoin yliopisto sekä yhteistyöoppilaitoksia. Malli noudattaa yliopistojen elinikäisen oppimisen työryhmän suosituksia sekä avointen yliopistojen laatimaa kansallista strategiaa ajalle 2004–2010.

Mallissa toteutuu työelämälähtöisyys mielekkäällä tavalla. Kauppa- ja oikeustieteellinen tiedekunta on tehnyt työelämälähtöisiä koulutustarpeita painottaen opetussuunnitelman perustutkinto-opetustaan varten ja toteuttaa sitä myös avoimen yliopiston ja yhteistyöoppilaitosten kautta. Opetus on järjestetty työssäkäyville aikuisille sopivalla tavalla ja sopivana aikana. Myös opiskelijan oikeusturva on varmistettu huolellisesti. Väylän kautta on jatkuva haku erillisvalinnan kautta tiedekuntaan eikä opiskelijakiintiötä ole rajattu. Opintojen kruununa on opiskelijan niin halutessaan alempi korkeakoulututkinto. Tutkinto suoritetaan loppuun luonnollisesti yliopistossa ja tutkinnon myöntää tiedekunta. Kaikki HTK-pilotissa opiskelevat eivät toisaalta tavoittele tutkintoja, vaan laajentavat ja syventävät ammatillista osaamistaan osallistumalla opintokokonaisuuksiin kuuluviin erilliskursseihin ilman tutkinnon suorittamisen motiivia. Malli on joustava ja huomioi eri motiiveilla opiskelevat kuten avoimen yliopiston toimintaan kuuluukin.

Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnan dekaani Tapio Määttä ja Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen johtaja ovat tehneet 25.10.2007 opetusministeriölle selvityksen hallintotieteiden tutkintoon kuuluvista opinnoista Hämeen kesäyliopistossa. Selvityksessä on yksityiskohtaisesti käyty läpi Joensuun HTK-opintojen pilottikokeilu. Selvitys on lyhentämättömänä LIITTEESSÄ 4.

Avoimen yliopiston väylä uudessa koulutuspoliittisessa tilanteessa

Avoimen yliopiston vapaan sivistystyön oppilaitoksissa tapahtuvat väylä- ja tutkinto-opinnot ovat myös haaste avoimen yliopiston opintojärjestelmälle. Väylän laajentaminen ja tehostaminen alueellisen tasa-arvon tavoitteiden suuntaisesti on tärkeä tavoite ja tässä työssä vapaan sivistystyön oppilaitoksilla on roolinsa. Laajennuksen toteuttaminen tutkinto-opintojen tarjoajiksi profiloituvien oppilaitosten kautta vaatisi kuitenkin perusteellista harkintaa sekä selkeät pelisäännöt. Yhtenä erityisenä haasteena on parhaillaan nousemassa esille kansanopistojen halu profiloitua uudella tavalla tutkinto-opistoina, ns. kansan korkeakouluina.

Yliopistojen näkökulmasta kyse on opetuksen laadun varmistamisesta sekä myös avoimen yliopiston kautta tapahtuvan opiskelijarekrytoinnin periaatteista. Kyse ei ole vain avointa yliopistoa yliopistoissa toteuttavien yksiköiden harkinnasta, vaan emoyliopistojen sekä niiden tiedekuntien ja ainelaitosten kannalta tärkeistä toimintamalleista ja –periaatteista. Avoimen yliopiston tutkintoväylä on entistä tiiviimmin osa yliopiston opiskelijarekrytointia, minkä vuoksi kaikki ratkaisut tulee tiiviisti sitoa yliopiston päätöksentekoon ja toimintakäytäntöihin. Lisäksi yliopistojen sisällä keskustellaan mahdollisuuksista alempien korkeakoulututkintojen suorittamiseen avoimissa yliopistoissa tarjottavissa oppiaineissa siten, että tutkinnon myöntäisi tiedekunta. Rakennemuutoksen nimissä parhaillaan tiivistetään yliopistoverkosta ja yliopistokeskusten roolia muutetaan kohti alueellisia aikuiskoulutuksen resurssikeskuksia. On samalla myös keskusteltu tutkintokoulutuksen siirrosta yliopistokeskuksista emoyliopistoille. Tässä tilanteessa joidenkin kansanopistojen voimakas profiloituminen alempiin tutkintoihin johtavien opintojen tukikohdiksi on hyvin ongelmallista. Mahdolliset ylilyönnit voivat pahimmillaan heikentää kaikkien avointen yliopistojen toimintamahdollisuuksia omissa yliopistoissaan ja mitätöidä tämän asian edistämiseksi tehdyn vuosien työn. Avointen yliopistojen välinen kilpailu ei myöskään helpota päätöksentekoa. Kyse on koko avoimen yliopiston järjestelmää ja luotettavuutta koskevista ratkaisuista ja siksi uudet linjaukset olisi sovittava niin yliopistojen kuin avointen yliopistojen piirissä yhteisesti.

Uudenlaisten tutkinto-opistojen mahdollinen syntyminen on myös ristiriidassa avoimen yliopiston arviointiraportin suosituksen kanssa: ”Alueyksiköiden olemassaololle ja erityisesti uusien perustamiselle täytyy olla tasa-arvotavoitteen toteutumiseksi välttämättömät syyt”.

Etenkin kansanopistojen piirissä toimintamahdollisuuksien supistumisesta aiheutuva kiristynyt keskinäinen kilpailu ja erikoistumisen halu toimivat yhtenä pontimena tutkinto-opistojen rakentamisessa. Avoin yliopisto ei kuitenkaan saisi olla se keino, jolla haetaan ratkaisua oppilaitoksen sisäisiin haasteisiin. Yliopistojen ja VST-oppilaitosten roolit opintojärjestelmässä tulee selkeästi pitää erillään. ”Kansan korkeakoulu” ei ole korkeakoulu eikä kesäyliopisto ole yliopisto. Kesäyliopistojen vuosikymmeniä jatkunut toiminta ja vakiintuneet toimintaperiaatteet eivät aiheuta opiskelijoille sekaannusta. Kokemukset joidenkin kansanopistojen markkinointikeinoista useilta vuosilta osoittavat, että opiskelijarekrytoinnin houkutuskeinot voivat ei-toivotulla tavalla ylittää oppilaitosmuodon rajat. Profiloituminen markkinointiviestinnässä korkeakouluksi ei ole yksin oppilaitoksen asia.

Mahdollisuudet ja keinot laadukkaan avoimen yliopisto-opetuksen järjestämiseksi VST-oppilaitoksissa ovat pedagogisesti ja teknologisesti kasvaneet. On näyttöä siitä että niitä voidaan ja osataan käyttää tuloksellisesti ja niitä tulisi entistä paremmin hyödyntää niin väyläopintojen kuin muunkin avoimen opetuksen toteutuksessa. Yhteistyöhön pohjautuvan opintojärjestelmän rakenteita vastaavasti kehitettäessä (laatu järjestelmät, sopimukset, roolit, periaatteet, maksut, jne), tulisi huolella ensin katsastaa aiottujen uudistusten vaikutukset koko järjestelmään ja myös sen osapuoliin.

LÄHTEET

- Avoimen korkeakoulun toimikunnan mietintö 1981:36.
- Avoim yliopisto Suomessa: Valtakunnallinen strategia 2004-2010. Avoimen yliopiston foorumi 4.4.2003.
- Haltunen, N. 2005. Avoimen yliopiston historian murroskohdat. Aikuiskasvatus 1.
- Joensuun yliopiston oikeustieteiden strategia vuoteen 2015. Toimenpidesuunnitelma tulossopimuskaudella 2007–2009. Joensuu yliopisto, Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta, Oikeustieteet 2007.
- Kandidaattiopintojen suorittaminen avoimessa yliopistossa, raportti esiselvityksestä 12/2005. Helsingin yliopiston Avoin yliopisto.
- Kess, P., Hulkko, K., Jussila, M., Kallio, U., Larsen, S., Pohjolainen, T., & Seppälä, K. 2002. Suomen avoin yliopisto. Avoimen yliopisto-opetuksen arviointiraportti. Korkeakoulujen arviointiveuvoston julkaisu 6. Edita.
- KM 1981: 36. Avoimen korkeakoulun toimikunnan mietintö. Helsinki: Opetusministeriö.
- Koski, A. 2006. Avoin yliopisto alueellisena toimijana. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu B: 21
- Mannisenmäki, E., Manninen, J. 2004. Verkko-opiskelijan muotokuva. Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, raportteja 44/2004.
- OPM 2005: 38. Elinikäinen oppiminen yliopistoissa –työryhmän mietintö.
- OPM 2007:43 Sosiaalialan korkeakoulutuksen suunta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä.
- OPM Aikuiskoulutuksen kokonaisuudistus – valmistelun periaatelinjaukset ja aikataulu. Kohtaantoryhmä 12.5.2008.
- Paakki, T. & Määttä, T., Joy 10.1.2007. Selvitys: Juridista osaamista edellyttävät työpaikat & HTM-tutkinto vuonna 2006.
- Rinne, R., Haltia, N., Nori, H. & Jauhiainen, A., 2008. Yliopiston porteilla. Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun Suomessa. Kasvatusalan tutkimuksia - Research in Education Sciences 36. Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Tuomisto, H., Alho-Malmelin, M., Halttunen, N. & Lehtonen, K. 2003. Avoimen yliopiston opiskelija: kokovartalokuvasta eriytyneisiin muotokuviiin. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisu A:200.
- Suomen kesäyliopistot ry. 2008. Tilastotietoja kesäyliopistojen toiminnasta vuonna 2007.
- Suomen Kulttuurirahasto 1976. Avoimen korkeakoulun toimikunnan mietintö.
- Tuomikoski, P. 1981. Korkeakoululaitos ja avoin korkeakoulu. KTTS:n julkaisu 31.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 5.5.2004
- Vuorela, P., Kallio, U., Pohjolainen, T., Sylvander, T. & Kajaste, M. 2006. Avoimen yliopiston arvioinnin seurantaraportti. KKA 2006: 12.
- Yliopistoyksikön ja aikuiskoulutusyksikön yhteistyönä valmisteltu ehdotus: Suunnitelma elinikäinen oppiminen yliopistoissa -työryhmän (OPM 2005:38) ehdotusten jatkotoimenpiteiksi, 2006
- KOTA-tietokanta
- www.avoinyliopisto.fi

LUETTELO SELVITYKSESSÄ OLEVISTA KAAVIOISTA JA TAULUKOISTA

Taulukko 1:	Avoimen yliopiston opiskelijat (brutto) 1999-2007 Lähde: KOTA-tietokanta	8
Taulukko 2:	Avoimen yliopiston opiskelijat (brutto) 1999-2007, vuotuinen muutos-% edelliseen vuoteen verrattuna Lähde: KOTA-tietokanta	9
Taulukko 3:	Avoimen yliopiston brutto-opiskelijamäärä toteuttajatyypin mukaan vuosina 1996-2007 Lähde: Pohjonen, J. Avoin yliopisto alueilla lukujen ja karttojen valossa. Esitys avoimen yliopiston alueseminaarissa Turussa 28. - 29.5.2008. Alunperin koostanut Jorma Taskinen	10
Taulukko 4:	Paikkakunnat ja ja opetuksen järjestäjät 2005, 06 ja 07 Lähde: Avoinyliopisto.fi-palvelun opetustietokantaa	11
Taulukko 5:	Suurimmat avoimen yliopisto-opetuksen järjestäjät työmuodoittain 2007 LKO:N mukaan Lähde: Pohjonen, J. Avoin yliopisto alueilla lukujen ja karttojen valossa. Esitys avoimen yliopiston alueseminaarissa Turussa 28. - 29.5.2008. Alunperin koostanut Jorma Taskinen	12
Taulukko 6:	Avoimen yliopiston väylä 2003-2007 Lähde: Ylitarkastaja Sanna Hirsivaara, OPM	19
Kaavio 1:	Avoimen yliopiston opiskelijamäärän kehitys (netto) 1999-2007 Lähde: Pohjonen, J. Avoin yliopisto alueilla lukujen ja karttojen valossa. Esitys avoimen yliopiston alueseminaarissa Turussa 28. - 29.5.2008. KOTA-tietokanta, www.avoinyliopisto.fi	10

Mitä avoin yliopisto-opetus merkitsee kansalaisopistoille?

Vapaan sivistystyön lain mukaan kansalaisopistot ovat paikallisiin ja alueellisiin sivistystarpeisiin pohjautuvia oppilaitoksia, jotka tarjoavat mahdollisuuksia omaehtoiselle oppimiselle ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseksi. Kansalaisopistojen avoin yliopisto-opetus vastaa koulutuksellisen tasa-arvon haasteeseen, sillä kansalaisopisto on lähellä asiakasta, kynnys tulla kansalaisopistoon on matala ja opistotoimintaa on jokaisessa Suomen kunnassa. Kansalaisopistojen kurssihinnat ovat suhteellisen matalat, jolloin hinta ei ole este opintojen aloittamiseen.

Avoimen yliopisto-opetuksen järjestämisessä kansalaisopistoilla on pitkä historia. Vuonna 2006 kansalaisopistot järjestivät Tilastokeskuksen oppilaitostilaston mukaan 2 076 573 tuntia opetusta. Avoimen yliopisto-opetuksen määrä tästä oli reilut 15 000 tuntia eli 0,7 % kaikesta opetuksesta. Vuonna 2006 valmistuneen Koulutuksen arviointineuvoston *Vapaan sivistystyön oppilaitosrakenne ja palvelukyky* -raportin mukaan kansalaisopistojen järjestämä avoin yliopisto-opetus on vähentynyt merkittävästi viimeisten kymmenen vuoden aikana. Eteläisen Suomen asutuskeskuksissa tai niiden läheisyydessä toimivat kansalaisopistot järjestävät eniten avointa yliopisto-opetusta, kun siellä muutenkin kouluttautumismahdollisuudet ovat hyvät. Kansalaisopistojen merkitys on avoimen yliopisto-opetuksen yhtäläistä saavutettavuutta ajatellen ja etenkin laaja oppilaitosverkosto huomioiden (ehkä Lappia lukuun ottamatta) melko vähäinen. Syynä avoimen yliopisto-opetuksen tarjonnan vähenemiseen on mitä ilmeisimmin yliopistojen ja korkeakoulujen täydennyskoulutuskeskusten toiminnan selvä laajeneminen 1990-luvulla. Avoimen yliopiston opetus on kansalaisopistoille kallista, yksikköhinnaltaan noin kolme kertaa kalliimpaa kuin muu kansalaisopisto-opetus. Jatkossa tämä edellyttää avoimen yliopistotoiminnan rahoituspohjan muuttamista siten, että avoimen opetukselle määritellään korkeampi valtionosuus (vrt kesäyliopistot).

Avoimien yliopisto-opetus nostaa väestön paikallista ja alueellista osaamis- ja koulutustasoa, mikä on huomattavaa etenkin maaseudulla, missä koulutustaso on maan keskiarvoa matalampi. Asiakkaiden kannalta avoin yliopisto tuo kansalaisopiston tarjontaan tavanomaisesta opistotoiminnasta poikkeavan ulottuvuuden: sen lisäksi, että se on kiinnostava sinällään, se samalla myös avaa opintopolkuja tutkintoon johtavaan opiskeluun yliopistossa.

Avoimien yliopisto-opetusta järjestämällä kansalaisopistot vastaavat paikalliseen kysyntään ja tarjoavat mahdollisimman monipuolisia opiskelumahdollisuuksia kuntalaisille. Avoimien yliopisto-opetus tavoittaa myös niitä, jotka muuten eivät osallistu kansalaisopiston vapaan sivistystyön opetukseen. Avoimien yliopisto-opetusta järjestämällä kansalaisopisto edistää paikkakunnan kilpailukykyä ja vetovoimaa ja sitä kautta myös opiston oma arvostus lisääntyy.

Sisällöllisesti avoimen yliopiston opinnot ovat usein varsin lähellä opiston perustarjontaa, ja opiston käytännöt ja verkostot soveltuvat hyvin myös avoimen yliopiston järjestämiseen. Toisaalta avoimen yliopiston opintojen toteuttaminen myös tukee monilla tavoin opiston perustehtävän toteuttamista.

Yhteistyön merkitys yhteiskunnallisessa muutoksessa

Tällä hetkellä meneillään oleva kunta- ja palvelurakennemuutos on suurin kunnallishallinnon ja -palveluiden uudistus Suomen historiassa. Kunnat toteuttavat uudistuksen yhteistyössä valtion kanssa vuoden 2012 loppuun mennessä. Kuntien yhdistymisen myötä myös kansalaisopistojen määrä vähenee tulevaisuudessa. Tästä huolimatta kansalaisopistojen toiminta säilyy paikallisena lähipalveluna kaikissa Suomen kunnissa. Vuoden 2008 alussa Suomessa oli 415 kuntaa, joista kaupunkeja oli 113. Tällä hetkellä Suomessa on 226 kansalaisopistoa, joista kunnallisia on 198 ja yksityisiä 28.

Ari Kosken *Avoin yliopisto alueellisena toimijana –tutkimuksen (2006)* mukaan kuntien ohjaaman rakenteellisen uudelleenorganisoinnin ohella kansalaisopistot ovat tiivistäneet seutukunnallista yhteistyötään muun muassa avoimen yliopisto-opetuksen järjestämisessä. Taustalla on synergiaetujen ja sitä kautta taloudellisten säästöjen saavuttaminen. **Avoimen yliopiston näkökulmasta seudulliset opistoverkostot ovat erittäin tärkeitä.** Monin paikoin opistoverkostot voivat turvata nykyistä monipuolisemman opetustarjonnan ja useamman kurssin käynnistymisen, kun opistot eivät kilpaile samoista opiskelijoista vaan järjestävät opetuksen yhteistyössä. Verkostoituneet opistot luovat myös yksittäiseen opistoon verrattuna väestöpohjaltaan paremman lähtökohdan seudulliselle avoimen yliopisto-opetuksen toteutukselle.

Kansalais- ja työväenopistojen sekä avointen yliopistojen välillä on ollut ja on meneillään kehittämishankkeita, joissa tavoitteena on yhteistyön kehittäminen nykyisessä muuttuvassa tilanteessa. Hyvinä esimerkkeinä yhteistyön kehittämisestä ovat KAVERI- ja AlueKAVERI –hankkeet.

KAVERI-hanke vuosina 2002 – 2004

Turun ja Helsingin avoimet yliopistot, Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL sekä 58 kansalaisopistoa toteuttivat yhteistyössä vuosina 2002 - 2004 KAVERI-kehittämishankkeen, jonka avulla pyrittiin löytämään toimivia malleja tietoverkkoavusteisen avoimen yliopisto-opetuksen järjestämiseen kansalais- ja työväenopistojen kanssa. Samalla tarjottiin opiskelijoille mahdollisuus kehittää omia tietoyhteiskuntataitoja mielekkäiden yliopistollisten opintosisältöjen myötä.

Hankkeen loppuraportin (2004) mukaan avoimen yliopiston opintojen saavutettavuus lisääntyy tietoverkkojen hyödyntämisen myötä. Opistot näkivät verkostotoiminnan etuina opistojen keskinäisen kilpailun vähenemisen, alueellisen yhteistyön kehittymisen ja resurssien aiempaa paremman hyödyntämisen. Verkostoyhteistyö mahdollistaa sen, että pienetkin opistot voivat pysyä yleisessä kehityksessä mukana. Opistojen edellytykset ottaa käyttöön uutta teknologiaa mahdollistaa opiskelijoiden tasavertaisen alueellisen opiskelun. Avoimet yliopistot voivat olla edistämässä opistojen verkostoitumista tarjoamalla toimivia malleja yhteisopetuksen.

Margit Kettusen tekemässä *KAVERI-hankkeen arviointi- ja seurantaselvityksessä (2004)* todetaan opintotarjonnan suunnittelun lähtevän pääosin liikkeelle avoimesta yliopistosta. avoin yliopisto tarjoaa tiettyjä oppiaineita opistojen tarjontaan. Opintotarjonta voisi kuitenkin lähteä liikkeelle jo opetustarjonnan suunnittelusta yhdessä opistojen kanssa. Tällöin opistot voisivat kertoa, mitkä opinnot kiinnostavat juuri heidän alueensa

opiskelijoita. Yhteistyötä avoimen yliopiston ja opistojen välillä tarvitaan, jotta opinnot voidaan suunnitella opistojen ja opiskelijat tarpeet huomioiden.

Arviointi- ja seurantaselvitys antaa vinkkejä myös opistoverkostojen yhteistyöhön. Opistoverkoston avulla avoimen yliopiston opinnot voidaan todennäköisemmin aloittaa alueilla, joilla yksittäinen opisto ei pysty saamaan opintoryhmää kokoon. Muun muassa yhteisellä tuutoroinnilla ja markkinoinnilla opistot säästävät resursseja. Kun verkosto on syntynyt, avoimen yliopiston tehtävä on tukea opistoverkostojen syntymistä tarvittaessa. Opistojen välinen yhteistyö vaatii erityisesti ensimmäisellä kerralla enemmän työtä kuin toimiminen totutulla tavalla itsenäisenä opistona. Yhteistyön käynnistämisympäristössä on hyvä pohtia, mitä eri opistot hyötyvät yhteistyöstä. Opistoverkoston toimintaa käynnistettäessä on tärkeää kartoittaa kunkin opiston vahvuus- ja asiantuntemusalueet, jolloin huomioidaan erilaiset resurssit. Verkoston on sovittava siitä, kuka toimii koordinoivana opistona verkostossa.

AlueKAVERI-hanke vuosina 2006 – 2008

Helsingin, Tampereen ja Turun avoimet yliopistot, Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL sekä 32 kansalaisopistoa saivat opetusministeriöltä määrärahan KAVERI-hankkeen jatkohankkeelle. AlueKAVERI-hankkeessa jatketaan vuosien 2006 - 2008 välisenä aikana KAVERI-hankkeen kokemusten pohjalta. Hankkeen yleisenä tavoitteena on kehittää toimivia käytäntöjä avointen yliopistojen ja kansalaisopistojen väliseen alueelliseen yhteistyöhön muuttuvan toimintaympäristön mukaisesti.

AlueKAVERI-hanke teki yhteistyötä Avoimen yliopistoyhteistyöverkosto Satakunnassa - hankkeen (2005 - 2006) kanssa. Kimmo Ahosen *Avoimesti Satakunnassa* –raportin (2006) mukaan hankkeiden profiilit muotoutuivat tosiaan täydentäviksi: avoimen yliopiston yhteistyöverkosto vastasi maakunnan avoimen verkostosta, kun taas AlueKAVERISSA kehitettiin kansalaisopistojen yhteistyötä. Hankkeiden suunnittelukokouksia järjestettiin yhteisesti ja ajoitettiin samoille päiville, koska toimijajoukko koostui osin samoista henkilöistä. Turun yliopiston koordinoima Joustavien opintojen järjestelmä Satakunnassa – hanke jatkaa edellisessä hankkeessa alkanutta suunnitteluyhteistyötä. Hankkeessa pidetään yhteisiä suunnittelukokouksia ja kootaan opintotarjonta yhteiseksi esitteeksi. Hankkeessa on mukana 12 kansalaisopistoa Satakunnan alueelta.

AlueKAVERI-hankkeen hyötyjä opistoille

AlueKAVERI-hankkeessa mukana olevien opistojen mielestä hankkeesta on ollut seuraavia hyötyjä kansalaisopistoille (vuosien 2006 – 2007 kokemukset, vuoden 2008 kokemukset puuttuvat):

- on pystytty järjestämään uusia opintokokonaisuuksia yhteistyönä useamman opiston kanssa, samalla saatiin kokemusta opintojen järjestelyistä useamman opiston kanssa
- avoimen opintotarjonta on saanut lisänäkyvyyttä, tiedottaminen avoimen opinnoista lehdistön suuntaan on vilkastunut ja lehdistö julkaisee mielellään opiston tiedotteet
- tenttimiskäytäntöihin on tullut selkeyttä
- on mahdollistanut verkko-opetuksen, jota pieni opisto yksin ei voisi kehittää
- opintojen suunnittelu ja koordinointi opistojen kesken on tiivistynyt
- yhteydenpito avoimiin yliopistoihin päin on lisännyt tiedonkulkua

- yhden opiston ääni verkoston kautta kuuluu paremmin, opisto voi vaikuttaa opintotarjontaan, on saatu sellaisia opintokursseja, joita ilman opintoyhteistyötä ei olisi onnistuttu neuvottelemaan pieneen opistoon
- oman opiston henkilökunnan tietämys avoimen opetuksen järjestämisestä on lisääntynyt
- pitkäjänteisemmän (3-vuotisen) opintotarjonnan suunnittelu ja toteutus on lisääntynyt, pitkän aikavälin (3 vuotta) opintotarjonta on selkeämpää opiskelijalle
- tietoisuus uusista teknisistä ratkaisuista (Connect Pro) on lisääntynyt
- avointen yliopistojen opintojen järjestämiskäytäntöjen yhtenäistäminen on edistynyt
- päällekkäisten opintojen tarjonta on vähentynyt alueella
- opiskelijoiden mukaantulo laajemmalla alueella kuin aikaisemmin

AlueKAVERI-hankkeen hyötyjä opistoverkostoille

AlueKAVERI-hankkeessa mukana olevien opistojen mielestä hankkeesta on ollut seuraavia hyötyjä opistoverkoston yhteistyölle (vuosien 2006 – 2007 kokemukset, vuoden 2008 kokemukset puuttuvat):

- päällekkäisten opintojen välttäminen opintotarjonnassa lähiopistojen kesken
- avoimen opintojen tarjonnan mainostaminen kaikkien verkostossa olevien opistojen nettisivuilla ja esitteissä
- 3-vuotissuunnitelmia opistoverkostossa
- avoimet yliopistot ottavat opistoverkoston tarpeet paremmin huomioon kuin yksittäisen opiston, avoimet ja opistoverkosto ovat suunnitelleet opintoja yhdessä
- tutustuminen avointen ja muiden opistojen suunnittelijoihin auttaa erilaisten toimintatapojen ymmärtämistä
- hanke on toiminut viitekehyyksenä ja mahdollistanut uusien ideoiden syntyminen yhdessä ideoimalla, pienelle opistolle kehittämistyön kaikki kontaktit ovat olennaisen tärkeitä
- yhteiseen huoleen – opiskelijoiden vähenemiseen - on mietitty yhdessä parannusta sekä uusia toimintamuotoja ja -tapoja
- avoin yliopisto-opetus nähdään laajempaan alueelliseen toimintaan kuin yhden opiston omana toimintana, opintotarjontaa hankitaan entistä enemmän koko alueen näkökulmasta
- opistoverkoston yhteinen tahtotila avoimen yliopisto-opetuksen järjestäjänä on vahvistunut
- opistoverkoston yhteistyö palvelee myös opistojen kehittämistä kokonaisvaltaisesti, ei pelkästään avoimen yliopetuksen saralla
- opistoverkoston yhteistyö on mahdollistanut aineopintojen järjestämisen, tämä ei olisi onnistunut yhden opiston voimin
- yhteistä markkinointia opistoverkoston opistojen kanssa

Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL ry:n hallitus on tehnyt linjauksen, jonka mukaan KAVERI- ja AlueKAVERI-hankkeista saatuja hyviä käytäntöjä levitetään kaikkien avointen yliopistojen ja kansalaisopistojen saataville.

Avoin yliopisto-opetus kansanopistoissa

Avointa yliopisto-opetusta järjestettiin vapaan sivistystyön koulutuksena lukuvuonna 2006-2007 kaikkiaan 60 kansanopistossa (opistoja yhteensä 90), valittavana oli yhteensä yli 600 erilaista avoimen kurssia.

Suomen Kansanopistoyhdistyksen tekemän selvityksen mukaan suurin osa kansanopistojen tarjoamista avoimen yliopiston opinnoista on lukuvuoden ohjelmassa sijoitettu osaksi jotakin opiston pitkää linjaa (lukuvuonna 2006-2007 70% kursseista). Tämä ei kuitenkaan estä kyseisten opintojen tarjoamista vapaasti kaikille halukkaille. Selvityksen mukaan 6,2 % opistojen tarjoamista opinnoista oli sellaisia, joita ei ollut mahdollista suorittaa linjojen ulkopuolisena opiskelijana.

Kansanopistojen avoimen tarjonnasta 70,3 % oli perusopintoja, 19,9 % aineopintoja ja 9,8 % yleisopintoja. Kansanopistojen tarjonta on erityisen laajaa kasvatustieteellisissä aineissa.

Kansanopistojen järjestämä avoimen yliopiston opetus on monimuotoista myös opetusjärjestelyjen osalta. Linjojen osana tapahtuvaa opiskelua on pidetty tehokkaana, koska opettajat ja tuutorit huolehtivat opiskelijoiden opintojen etenemisestä tarkemmin kuin tavallisesti avoimen yliopiston opetuksessa on mahdollista. Kansanopistossa opintoja on mahdollista suorittaa nopeammassa aikataulussa kuin yleensä. Esimerkiksi osa perusopinnoista voidaan suorittaa yhdessä lukukaudessa. Kansanopistoissa avoimen yliopiston opetusta järjestetään lähiopetuksena, monimuoto-opetuksena ja verkko-opiskeluna. Opiskelijoilla on käytössään myös kansanopistojen kirjastot ja tietotekniikkatilat.

Avoimen yliopiston opiskelijamäärät ovat olleet jonkin verran laskussa viime vuosina. Tarkasteltaessa brutto-opiskelijamääriä on myös kansanopistojen järjestämän avoimen yliopisto-opetuksen opiskelijamäärä laskenut jonkin verran. Kansanopistojen suhteellinen osuus avoimen yliopisto-opetuksesta (opinto-oikeuksien määrästä) on pysynyt suunnilleen samana vuodesta 1990 (eli noin 8%).

Kansanopistoyhdistys tulee jatkamaan avoimen yliopisto-opetuksen selvitystyötä. Selvityksen kohteena tulee olemaan mm. kansanopistojen strategia avoimen yliopiston kanssa tehtävässä yhteistyössä, opiskelijamaksujen selkeyttäminen ja koulutuksen järjestämiskustannukset, tarjonnan suunnitelmallinen tarkasteleminen erityisesti eri opiskelijaryhmien näkökulmasta, yhteistyökäytänteiden kehittämistarpeet yliopistojen kanssa, alueellinen yhteistyö, kansanopistojen rooli yliopistojen väyläopintojen järjestäjäkumppanina ja pedagoginen kehittäminen, jossa erityisesti kansanopistojen omintakeisen pedagogisen ympäristön laajempi hyödyntäminen.

(Jyrki Ijäs, Suomen Kansanopistoyhdistys)

KESÄYLIOPISTOT AVOIMEN YLIOPISTO-OPETUKSEN TOIMIJOINA

1. Kesäyliopistojen toimintaprofili avoimessa yliopisto-opetuksessa

Kesäyliopistot ovat toimintaprofililtaan korkea-asteen kansansivistykseen keskittynyt vapaan sivistystyön oppilaitosmuoto. Kesäyliopistojen toiminnan keskiössä on avoimen yliopiston opetus ja lisäksi ne järjestävät alueellisesti kysyntälähtöisesti suunniteltua ammatillissivistävää sekä vapaan sivistystyön koulutusta. Avoin yliopisto-opetus kesäyliopistojen koulutustehtävänä vahvistettiin vuonna 1998, jolloin kesäyliopistot liittyivät vapaan sivistystyön lakiin (632/1998). Laissa vapaasta sivistystyöstä 2§ssä todetaan, että kesäyliopistot ovat alueellisen koulutustarjonnan oppilaitoksia, jotka järjestävät avointa yliopisto-opetusta ja muuta koulutusta.

Kesäyliopistojen toiminnassa erityisenä painopistealueena on yhteistyön kehittäminen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen sekä vapaan sivistystyön oppilaitosten kanssa. Toiminnan tavoitteena on uusien alueellisten avoimen yliopisto- ja korkeakouluopetuksen oppimisreittien luominen sekä näitä tukevien korkeakoulutusoisten koulutus- ja kulttuuripalvelujen suunnittelu-, toteutus- ja palvelujärjestelmien rakentaminen yhteistyönä alueiden muiden toimijoiden kanssa. Kehittämistyössä huomioidaan aikuisopiskelijan eri elämäntilanteisiin sopivat yksilölliset ja joustavat opintojärjestelyt ja näitä tukevien opintojen ohjauksen sekä opiskelun neuvonta- ja tukipalvelujen laadun varmistaminen.

Koulutuksen arviointineuvoston vapaata sivistystyötä koskeneessa arvioinnissa Vapaan sivistystyön oppilaitosrakenne ja palvelukyky (2006) todetaan, että *kesäyliopistojen roolin normatiivinen kohdennus avoimeen yliopisto-opetuksen järjestämiseen on luonteva ja alueellisuuden normatiivista korostusta voidaan pitää perusteltuna. Kesäyliopistot ovat osaavia alueellisiin koulutustarpeisiin vastaavia organisaatioita, jotka toimivat kustannustehokkaasti kevyellä hallintorakenteella ja kiinteitä kustannuksia minimoiden. Kesäyliopistolaitos on kiinnittynyt koulutusjärjestelmään lähinnä muita koulutusmuotoja täydentävässä ja tukevassa merkityksessä niin sisällöllisessä kuin maantieteellisessä mielessä. Toimivat kuntasubteet ovat sen vahvuus ammatillissivistävässä koulutuksessa. Kesäyliopistot ovat ylivoimaisesti merkittävien avoimen yliopisto-opetuksen toteuttajia, kun sitä arvioidaan lain tarkoittamien vapaan sivistystyön oppilaitosten kokonaisuudessa.*

2. Kesäyliopistojen avoimen yliopisto-opetuksen merkitys opiskelijoille

Opiskelijoille kesäyliopisto merkitsee valinnanvaran lisääntymistä, korkeakoulurajat ylittävien opintojen mahdollistamista ja monitieteellisyyttä. Korkeakoulujen perusopiskelijat lyhentävät kesäyliopisto-opinnoilla tutkintojensa suoritusaikoja osallistumalla opetukseen kesäaikaan. Vuonna 2007 kesäyliopistoissa opiskeli 4 657 korkeakouluissa kirjoilla olevaa opiskelijaa. Kesäyliopistot järjestävät useamman yliopiston ja korkeakoulun tutkintovaatimusten mukaista opetusta, ja välittävät siten opiskelijoille niitä oppiaineita, joita alueen oma korkeakoulu ei tarjoa. Vuonna 2007 kesäyliopistot järjestivät opetusta 14 yliopiston ja korkeakoulun tutkintovaatimusten mukaan 617 oppiaineessa (brutto). **Kesäyliopistoissa suoritettiin vuonna 2007 yhteensä 107 040 opintopistettä ja 3 104 opintoviikkosuoritusta, jotka suoraan muuttaen tutkinnoiksi merkitsevät 620 yliopistollista alempaa korkeakoulututkintoa (á 180 op / 120 ov).** Alueellisina koulutusorganisaatioina kesäyliopistot vastaavat kuntaa laajemman väestön koulutustarpeisiin ja organisoivat erilaisia toiminta-alueensa koulutus- ja kehittämisprojekteja. Ne voivat myös välittää eri eurooppalaisten yliopistojen ja korkeakoulujen koulutustarjontaa maahamme.

3. Avoin yliopisto-opetus numeroina kesäyliopistojen toiminnassa

Avoimen yliopisto-opetuksen merkitys kesäyliopistojen toiminnassa on suuri. Vuonna 2007 avoimen yliopisto-opetuksen osuus kaikista kesäyliopistojen järjestämistä opintojaksoista oli 52,2% ja opetustunneista 51,5%. Kesäyliopistojen 62 710 opiskelijasta (114 099 osallistujaa) 13 711 kirjoittautui avoimeen yliopisto-opetukseen ja heistä 4 657 oli kirjoilla korkeakouluissa. Opetukseen osallistumisia kertyi 40 879. Avoimen yliopisto-opetuksen opintojaksoja järjestettiin kesäyliopistoissa vuonna 2007 kaikkiaan 2 511. Opintopistesuorituksia kertyi yhteensä 107 040 ja suoritettuja opintoviikkoja 3 104.

Kesäyliopistojen avoimen yliopisto-opetuksen tarjonta on vapaan sivistystyön oppilaitosmuodoista laajin ja syvin. Koulutustarjonnan syvyyttä kuvaa se, että kesäyliopistot järjestävät perusopintojen yli meneviä opintokokonaisuuksia ja antavat opiskelijoille mahdollisuuden edetä opinnoissaan pidemmälle. Vuonna 2007 opintojaksoista 76% oli perusopintoja, 23% aineopintoja ja 1% syventäviä opintoja. Avointa yliopisto-opetusta järjestettiin 14 eri yliopiston ja korkeakoulun tutkintovaatimusten mukaan yhteensä 617 oppiaineessa (brutto).

Kesäyliopistot järjestivät vuonna 2007 yliopistojen jälkeen toiseksi eniten avointa yliopisto-opetusta Suomessa. Vapaan sivistystyön oppilaitosten järjestämästä avoimesta yliopisto-opetuksesta kesäyliopistojen osuus oli vuonna 2006 59%. Kesäyliopistojen avoimen yliopiston toiminnan volyymi on noussut yli 30 % sen jälkeen kun ne liittyivät vapaan sivistystyön lakiin vuonna 1998.

Taulukko 1. Kesäyliopistojen ja muiden vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen brutto-opiskelijamäärä ja opetustunnit avoimessa yliopisto-opetuksessa vuonna 2006¹

Oppilaitos	Brutto-opiskelijamäärä avoimessa yliopistossa	Opetustunnit avoimessa yliopistossa
Kesäyliopistot	33451 (69%)	51116 (59%)
Kansanopistot	5703	20349
Kansalaisopistot	9238	15279
Opintokeskukset	0	0
Liikunnan koulutuskeskus	299	90
Yhteensä	48691	86834

Avoin yliopisto-opetus järjestetään yhteistyössä yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa alueellisten koulutustarpeiden mukaan. Opetuksella on aina yliopiston tai korkeakoulun vahvistus. Opetus toteutetaan korkeakoulun opetussuunnitelmien ja tutkintovaatimusten mukaisesti; se vastaa sisällöltään ja vaatimustasoltaan korkeakouluissa edellytettyä tasoa. Kesäyliopistojen avoimen yliopisto-opetuksen opettajat ovat yliopistojen omia opettajia. Suoritetuista opinnoista todistuksen antaa yliopisto. Toimintaverkostomme on laaja. Kesäyliopistoilla oli vuonna 2007 vakinaisia toimipisteitä 38 ja opetusta järjestettiin yhteensä 124 paikkakunnalla.

4. Kesäyliopistojen avoimen yliopiston toiminta talouden näkökulmasta

Avoimen yliopiston toiminta on kesäyliopistoille taloudellisesti haastavaa valtionrahoituksen alimittaisuudesta johtuen. Kesäyliopistojen valtionosuuteen oikeuttavien tuntien kiintiö oli valtion talousarviossa vuonna 2008 suhteessa kesäyliopistojen toteuttamaan tuntimäärään peräti 43% alijäämäinen. Kesäyliopistojen kaikkien valtionosuuskelpoisten tuntien määrä oli noin 96 000 tuntia, joista avointa

¹ Tilastokeskus 2007/ Oppilaitoksien tutkintoon johtamaton koulutus 2006

Yliopisto-opetusta oli 51 116 tuntia. Kokonaisuudessaan kesäyliopistot saivat valtionosuusrahoitusta vain 54 436 tunnille.

Tarkasteltaessa kesäyliopistojen avoimen yliopiston toimintaa talouden näkökulmasta, erityisen merkille pantavaa on, että kesäyliopistot organisoivat itse toimintansa avoimen yliopiston yhteistyökumppanina ja rahoittavat sen omalla lakimääräisellä valtionosuudellaan, kuntien toiminta-avustuksilla, muun koulutustoiminnan tuotoilla sekä opiskelijamaksuilla. Kesäyliopistojen kunta-avustusten perusteena on usein niiden rooli avoimen yliopiston alueellisena toimijana. Yliopistot hyötyvät kesäyliopistojen toiminnasta oman koulutustehtävänsä toteuttamisen alentuneina toimintakustannuksina samalla kun niiden alueellinen ja koulutuspoliittinen vaikuttavuus kasvaa. Aineopintojen järjestämiseen liittyy selvästi suurempi taloudellinen riski kuin avoimen yliopiston ns. kestosuosikkityyppisiin perusopintoihin. Osallistujien määrä on vähäisempi, joka merkitsee pienempiä kurssimaksutuloja ja mahdollisten keskeyttämisten vaikutus toiminnan taloudelliseen kannattavuuteen on ongelmallista. Vapaan sivistystyön rahoitusjärjestelmä ei tunnista eroa perus- ja aineopintojen välillä.

Avoimen yliopiston toiminnan erityisosana avoimen yliopiston väyläopinnot ovat kesäyliopistoille erityisen kiinnostavia ja haluttuja. Vuonna 2007 kesäyliopistoissa oli yliopistotutkintoon tähtääviä avoimen yliopiston väyläopiskelijoita useita satoja. Avointen yliopistojen ja eri yliopistojen tiedekuntien kanssa sovitut kolmevuotiset väyläopinnot luovat alueellista, koulutuksellista ja sosiaalista tasa-arvoa. Väyläopinnot mahdollistavat koulutustarjonnan suunnittelulle hyvän pohjan ja kesäyliopistot pystyvät ennakoimaan paremmin tulevaa koulutuskysyntäänsä, joka puolestaan lisää niiden taloudellista toimintavarmuutta. Yliopistot hyötyvät yhteistyöstä siten, että ne saavat kustannustehokkaasti ja riskivapaasti maisteritutkintovaiheeseen kelpoisia ja lisäksi motivoituneita opiskelijoita. Yhteistyö toimii yhteisten pelisääntöjen mukaisesti ja on molempia kaikkia osapuolia hyödyttävää.

5. Kesäyliopistojen kehittämis- ja laatutyö avoimen yliopiston toiminnassa

Kesäyliopistojen toiminnan kehittämisessä ja henkilöstön rekrytoinnissa lähtökohtana on avoin yliopisto-opetus ja siihen liittyvä osaaminen. Avoimen yliopiston toiminta edellyttää kesäyliopistoilta jatkuvaa kehittämistoimintaa. Kesäyliopistokohtaisen laatutyön lisäksi Suomen kesäyliopistot ry on järjestänyt valtakunnallisella tasolla vuodesta 2006 alkaen yhteistyössä avoimen yliopiston foorumin jäsenyliopistojen kanssa kolme avoimen yliopiston toimintaan liittyvää kehittämishanketta. Koulutuksiin osallistuvat sekä

kesäyliopistojen, että avointen yliopistojen henkilöstöä. Hankkeissa on käsitelty ja käsitellään seuraavia avoimen yliopiston kehittämiseen liittyviä keskeisiä aiheita: Opintojen ohjaus ja opintoneuvonta, markkinointi- ja tiedotusyhteistyö, tieto- ja viestintätekniinen toiminta, laatuysteistyö avoimen yliopiston toiminnassa, avointen yliopistojen ja kesäyliopistojen yhteistyö. Hankkeet on rahoittanut opetusministeriö.

Pvm 25.10.2007

Joensuun yliopisto
Täydennyskoulutuskeskus/Avoin yliopisto

Ylitarkastaja Sanna Hirsivaara
Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, aikuiskoulutuksen tulosalue
Opetusministeriö

Asia: Selvitys hallintotieteiden kandidaatin tutkintoon kuuluvista opinnoista Hämeen kesäyliopistossa.

Joensuun yliopiston avoin yliopisto tarjoaa Joensuun yliopiston tutkintovaatimusten mukaista opetusta useissa yhteistyöoppilaitoksissa. Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnan tarjontaan kuuluvia oikeustieteiden opintoja järjestetään monien muiden kesäyliopistojen ohella myös Hämeen kesäyliopistossa. Hämeen kesäyliopiston tarjontaan lukuvuonna 2007–2008 kuuluvia oikeustieteiden opintoja ovat mm. eurooppaoikeuden perusopinnot, rikos- ja prosessioikeuden perus- ja aineopinnot ja ympäristöoikeuden perusopinnot sekä lisäksi vielä yleisten oikeusjärjestysopintojen opintokokonaisuus (50 op).

Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnassa on mahdollista suorittaa hallintotieteiden kandidaatin tutkinto (HTK) pääaineena eurooppaoikeus, finanssioikeus, hallinto-oikeus, oikeustaloustiede, rikos- ja prosessioikeus, siviilioikeus, valtiosääntöoikeus ja ympäristöoikeus. Joensuun yliopiston avoin yliopisto tarjoaa oikeustieteiden opiskelusta kiinnostuneille mahdollisuutta suorittaa opintoja kaikissa HTK-tutkinnon pääaineissa. Lisäksi Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta ja Joensuun yliopiston avoin yliopisto toteuttavat yhteistyössä pilottikokeilua ”HTK-opinnot (oikeustieteet) avoimessa yliopistossa”. Yhteistyökokeilussa ovat mukana lisäksi Etelä-Karjalan kesäyliopisto, Hämeen kesäyliopisto, Itä-Hämeen opisto, Kainuun kesäyliopisto, Kuopion kesäyliopisto ja Savonlinnan kesäyliopisto. Tavoitteina hankkeessa on parantaa oikeustieteiden koulutuksen saavutettavuutta, tukea oikeustieteiden opintojen etä- ja iltaopiskelua sekä vahvistaa tutkintotavoitteista opiskelua. Kehittämishanke palvelee oikeustieteiden opiskelijoita Joensuun seudun lisäksi myös yhteistyöoppilaitoksissa. Lisätietoa hankkeesta on saatavilla hankkeen [www-sivulta](http://www.sivulta):

http://tkk.joensuu.fi/avoin/kauppa_ ja_oikeustiede/htk_opinnot/index.php

Sanna Hirsivaara on sähköpostiviestissään pyytänyt lisäksi vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko opetus avointa kaikille hakijoille (vrt. valinta tutkinto-ohjelmiin)?

Joensuun yliopiston avoimen yliopiston tarjoamat opinnot yhteistyössä mm. Hämeen kesäyliopiston kanssa ovat kaikille avoimia ikään, koulutustaustaan tai muihin näihin verrattaviin seikkoihin katsomatta.

Opiskelijamäärää ei periaatteessa rajata. Kaikkia halukkaita opiskelijoita ei kuitenkaan kaikissa oppilaitoksissa aina voida ottaa koulutukseen esim. siitä yksinkertaisesta syystä, ettei riittävän isoja luentosaleja ole olemassa. Hämeen kesäyliopiston osalta opiskelijoiden määrä jouduttiin tilojen rajallisuuden vuoksi rajoittamaan n. 100 opiskelijaan. Opiskelijat otettiin ilmoittautumisjärjestyksessä. Muissa yhteistyöoppilaitoksissa tai integroidussa mallissa ei opiskelijoiden määrää vielä syksyllä 2007 ollut tarvetta rajoittaa.

2. Suhde yliopistolakiin, jonka 8 § mukaan korkeakoulututkintoon johtava opetus on opiskelijalle maksutonta,

- missä vaiheessa ja mihin tutkintoon opiskelija saa tutkinnon suoritusoikeuden,

- mikä tutkinnonsuorittamisoikeuden saamisen ja opiskelijamaksujen maksamisen suhde toisiinsa?

Yliopistolain (645/1997) 8.1. §:ssä on säädetty tutkintoon johtavan yliopisto-opetuksen maksuttomuudesta. Avoimen yliopiston järjestämään opetukseen yliopistolain 8.2 §:n mukaan sovelletaan valtion maksuperustelakia (150/1992). Joensuun yliopiston avoin yliopisto perii yhteistyökumppaneiltaan (esim. kesäyliopistot) maksua näiden järjestämistä opinnoista opetusministeriön yliopistojen suoritteista perittävistä maksuista antaman asetuksen mukaan (737/2007, voimassa 30.6.2010). Kesäyliopistojen toteuttaman opetuksen maksullisuudesta säädetään vapaasta sivistystyöstä annetussa laissa, jonka 24.1 §:ssä on säädetty opiskelijalta voitavan periä kohtuullisia maksuja opetuksesta (632/1998).

Hämeen kesäyliopiston (samoin kuin muidenkin yhteistyöoppilaitosten) kanssa järjestämät opinnot noudattavat avoimen yliopisto-opetuksen vaatimusta kaikkien saatavilla olevista opinnoista, joita jokainen voi suorittaa omien tarpeidensa mukaan yksittäisistä opintojaksoista laajempiin opintokokonaisuuksiin.

Mikäli avoimeen yliopisto-opetukseen osallistuvan opiskelijan tavoitteena on HTK-tutkinto, voi hän hakeutua Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekuntaan tutkinto-opiskelijaksi erillisvalinnan kautta tiedekunnan vahvistamien opiskelijavalinnan perusteiden mukaisesti. Joensuun yliopistossa on jo kymmenen vuoden ajan otettu opiskelijoita oikeustieteisiin avoimessa yliopistossa suoritettujen opintojen perusteella, viime vuosina vuosittain 30-40 opiskelijaa.

Avoimen yliopiston opiskelijalle ”väylävaihtoehtoja” on kaksi (2): Ensimmäisessä väylävaihtoehdossa avoimen yliopiston opiskelijalla on mahdollisuus hakeutua tutkinto-opiskelijaksi kauppa- ja oikeustieteiden tiedekuntaan, kun hän on suorittanut 50 op oikeustieteiden opintoja vähintään hyvin tiedoin (HT tai 3/5, Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta on vahvistanut 50 op:n väylälle vuodelle 2008 45 opiskelijan kiintiön). Toinen mahdollisuus opiskelijalla on hakeutua tutkinto-opiskelijaksi, kun oikeustieteiden opintoja on suoritettu 110 op. 110 op:n oikeustieteiden opintoihin on sisällyttävä yleisten oikeusjärjestysopintojen kokonaisuus (50 op) sekä jokin HTK-tutkinnon pääaineen perus- ja aineopintokokonaisuus. Tiedekunnan vahvistamien valinnan perusteiden mukaan hakuaika tässä erillisvalinnassa on jatkuva. Opinto-oikeus myönnetään opiskelijaksi ottamispäätöksen ajankohdasta seuraavan lukukauden alusta alkaen. Valinnan perusteiden mukaan valittavien määrää ei ole rajoitettu. Kaikki valinnan kriteerit täyttyvät otetaan opiskelijoiksi.

Opiskelijan ei missään vaiheessa edellytetä automaattisesti siirtyvän tutkinto-opiskelijaksi, vaan tutkinto-opiskelijaksi siirtyminen tapahtuu opiskelijan oman opiskelumotiivin perusteella. Läheskään kaikki opiskelijat oppilaitoksesta riippumatta eivät opiskele tutkintotavoitteisesti. Tutkinnonsuorittamisoikeuden saaminen ja asiakkaan maksu opinnoistaan ovat toisistaan riippumattomia. Tutkinnon suorittamisoikeuden saatuaan opiskelijalla ei ole enää mitään välttämätöntä yhteyttä

avoimeen yliopistoon tai kesäyliopistoon ja tiedekunnan opetukseen osallistuminen on tällöin luonnollisesti maksutonta.

3. Miten jo työelämässä olevan aikuisväestön työelämätarpeisiin sekä alueellisiin ja koulutuspoliittisiin tarpeisiin suuntaaminen on varmistettu tässä toimintamallissa? (vrt. myös Elinikäinen oppiminen yliopistossa työryhmä, ehdotus 18)

Joensuun yliopistossa on systemaattisesti selvitetty yhteiskuntatieteellisen alan erikoistuneen lakiasiantuntijakoulutuksen tarvetta työmarkkinoilla. Oikeustieteiden opetusta on kehitetty lähtökohtana koulutuspoliittiset, alueelliset ja työelämätarpeet eri oikeudenaloilla. Työelämätarpeet ovat heijastuneet erityisesti siihen, minkälaisia oikeustieteiden pääaineita Joensuun yliopistoon on kehitetty ja miten näitä pääaineita on sisällöllisesti suunnattu.

Työelämätarpeiden tunnistamisen osalta pyydetään tutustumaan Joensuun yliopiston oikeustieteiden strategiaan vuoteen 2015:

http://www.joensuu.fi/oikeustieteet/oikeustieteidenstrategia2015_2007-2009.pdf , ks. myös kohta 4.5 aikuiskoulutuksesta ja avoimesta yliopistosta.

Joensuun yliopiston pääainemallisen oikeustieteiden koulutuksen tarvetta työelämässä on seurattu jo vuosien ajan systemaattisesti erityisesti Joensuun yliopistosta valmistuneiden HTM-tutkinnon suorittaneiden lakiasiantuntijoiden (valmistuneita maistereita lähes 200) työelämään sijoittumista seuraamalla. Valmistuneet ovat seurantojen mukaan sijoittuneet erinomaisesti koulutustaan vastaaviin työtehtäviin.

Oikeustieteiden koulutuksen työelämätarpeita on analysoitu myös seuraamalla systemaattisesti kaikkia Helsingin Sanomissa vuoden 2006 aikana julkaistuja työpaikkailmoituksia. Oikeudellista osamamista edellyttäviä työpaikkailmoituksia ilmestyi vuoden 2006 aikana yhteensä 378 kappaletta. Näistä noin puolet (51 %) eli 191 koski sellaisia työtehtäviä, joissa tarvittiin juridista osaamista, mutta ei edellytetty mitään tiettyä tutkintoa (esimerkiksi OTK-tutkintoa). Selvityksen mukaan erikoistuminen jollekin juridiiikan osa-alueelle korostuu oikeudellista osaamista edellyttäviä työtehtäviä koskeissa työpaikkailmoituksissa. Selvitys osoitti työmarkkinoilla olevan tarvetta Joensuun yliopistossa kehitellylle pääainemalliselle oikeustieteen koulutukselle. Joensuun yliopiston oikeustieteiden pääaineista eniten työmarkkinakysyntää oli selvityksen mukaan rikos- ja prosessioikeudesta, hallinto-oikeudesta ja siviilioikeudesta valmistuneille. Huomionarvoista oli myös se, että eurooppaoikeuden merkitys näyttää korostuvan monessa oikeudellista osaamista edellyttävässä työtehtävässä. Selvitys on saatavissa:

<http://www.joensuu.fi/oikeustieteet/ajankoht/selvitys.pdf>

Mainituissa selvityksissä sekä opiskelijoilta ja valmistuneilta saadussa palautteessa on erityisesti korostunut jo työelämässä olevan aikuisväestön tarve työelämävalmiuksia parantavaan oikeustieteelliseen koulutukseen. Kyse on tyypillisesti tällöin sellaisesta erikoistuvasta lakiasiantuntijuuden tarpeesta, johon perinteinen yleisjuristitutkinto on liian laaja-alainen ja yleinen.

Joensuun yliopiston avoimen yliopiston ja yhteistyöoppilaitosten järjestämä mahdollisuus opiskella Joensuun yliopiston kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunnan tutkintovaatimusten mukaisesti oikeus-

tieteen opintoja mukailee Elinikäinen oppiminen yliopistossa -työryhmän (No 18)¹ ehdotusta työelämässä jo olevan väestön opiskelumahdollisuuksien lisäämisestä. Opiskelijalla on tällöin valittavanaan työryhmän mietinnössä painotettu mahdollisuus päästä suorittamaan tutkintoa jo opintojen aikaisessa vaiheessa (50 op:n väylä) tai vastaavasti opiskella hieman pidempään (110 op:n väylä), joka varmistaa opiskelijalle hänen pääsytensä tutkinto-opiskelijaksi mikäli opiskelijan tavoitteena on päästä suorittamaan HTK/HTM-tutkinto.

Alkuperäisen suunnitelman mukaan Itä-Suomen alueen tarpeisiin kaavailtu HTK-pilottikokeilu on kohdannut oikeustieteiden opintojen kysyntää myös alueen ulkopuolella; Hämeen kesäyliopiston tarjoamien oikeustieteiden opintojen kysyntä on ollut runsasta.

Joensuun yliopiston oikeustieteiden oppiaineryhmä antaa mielellään lisätietoja panostuksestaan jo työelämässä olevan aikuisväestön kouluttamiseen, HTK-opinnot (oikeustieteet) avoimessa yliopistossa -pilottikokeilun toimintamallista ja tästä hankkeesta saaduista kokemuksista sekä muutoinkin erittäin hyvin toimivasta yhteistyöstä avoimen yliopiston ja kesäyliopistojen kanssa. Yhteydenotot tarvittaessa prof., esimies Tapio Määttä (tapio.maatta@joensuu.fi).

Esko Paakkola
johtaja
täydennyskoulutuskeskus

Tapio Määttä
professori, esimies
Kauppa- ja oikeustieteiden tiedekunta

¹ Elinikäinen oppiminen yliopistoissa työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:38. s. 73.